Fa 280

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-31259/fragment/page=00000001

3178

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-31259/fragment/page=00000002

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-31259/fragment/page=00000004

A

MAGYAR ÉS TÖRÖK-TATÁR

NYELVEKBELI

SZÓEGYEZÉSEK.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA

VÁMBÉRY ÁRMÍN,

M. TUD. AKADÉMIA LEV. TAG.

BIBL. SOC. ORIEN. GERM.

Különnyomat a Nyelvtud. Közlemények VIII. kötetéből.

PEST,

NYOMATOTT AZ „ATHENAEUM" NYOMDÁJÁBAN.

1869.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-31259/fragment/page=00000006

I.

A török-tatár nyelvről általában.

A mily tág és kiterjedt azon vidék, melyen a török nép különböző törzsei — a Léna jégborított partjaitól kezdve déli Perzsia forró virányaiig; Kan-szu khinai tartománytól kezdve az Ádria és Dunáig — részint pásztorkodó, részint állandó lakhelyhez kötött életmód viszonyai közt laknak; ép oly soknemüek és különbözők a törökök nyelvének tulajdonai, ezen nyelvé, mely mint a gondolat közlésére szolgáló eszköz Ázsiában nagyobb kiterjedésben otthonos, mint akár a khinai, akár az egykor oly virágzó perzsa, sőt a mely az ázsiai szárazföldön a legelterjedtebbnek mondható, ámbár az összes törökül beszélő ázsiaiak számi viszonya úgy áll Khina vagy Hindosztán lakosaiéhoz mint egy a négyhez.

A mi a törökök eredetét illeti, erre nézve az újkor tudományos buvárlatai után nem foroghat fenn több kétely. Legkorábbi tartózkodási helyük a mai Szibiria délkeleti része volt, névszerint azon földdarab, mely a Bajkal tó északnyugoti partjaitól kezdve, a mai Dzungária nyugoti határának hosszában, az Iszszik-Kölig, vagy talán még tovább a Pámiri felsík északi széléig nyúlik el. A föld ezen pontjából kiindúlva kezdték el vándorlásaikat északra, nyugotra és délnyugotra. Ezen nézetünket támogatja különösen azon nagyon észrevehető rokonság, melyben a legrégibb török nyelvemlék azon szójáráshoz áll, melyet a leginkább északon lakó jakutok ma használnak, a mely rokonsági viszonyban csalhatatlan maradványát fedezzük fel azon korszaknak, midőn a ma egymástól több száz mértföldnyire lakó jakutok és ujgurok még egymás mellett laktak; azon korszaknak, melynek idejéről csak a legcsekélyebb sejtelmeink lehetnek, melyet azonban mégis azon idő-

szakkal azonosítanak, midőn a turk népnek ma oly messze szétszórt és különböző törzsei még a lét szorosabb kötelékeiben éltek együtt. Úgy látszik, hogy az első szakadást az egység ezen kötelékében az ujgurok idézték elő. Tibetnek és Khinának akkor a müveltség bizonyos fokán álló budhai elemeivel való szomszédság és érintkezésnél fogva, talán a régi Szogdiana perzsa civilisátiójának befolyása alatt is, azáltal váltak el és abban különböztek északi testvéreiktől, hogy a Thien-San hegység déli lejtőin, a mai keleti Turkesztánban letelepedve s a pásztorkodásról lemondva az első török államot, az első török állandó társulatot képezték; míg régi testvéreik részint a régi hazában, a régi társadalmi viszonyok közt maradtak és vannak is, részint pedig a mongol-kalmük elemektől annyira nyugtalanítattak és szorítattak, hogy egy részök, mint példáúl a jakutok, biztonsága kedvéért az Altai bájos völgyeit a Léna jeges partjaival volt kénytelen felcserélni.

A török-tatár népeket tehát két részre oszthatjuk, ú. m. északi vagy *szibiriai törzsekre*, és déli vagy *ujgur törzsekre*. Az elsők állnak jakutok, altajok, teleutok, sórok, szojónok, szagaiok, kojbalok és csuvaszokból; az utóbbiak keleti turkesztániak, özbegek, kirgizek, nogajok, baskirek, turkománok, azerbajdsánok és oszmanlikból. Az illető nyelvek és szójárásaik hasonló keretbe foglalhatók; mert valamint az altajok, teleutok és csuvaszok szójárásai csak egyes fokozatok a jakutihoz, vagy is a szibiriai törzs primitiv maradványához, épen úgy a csagatai, a krim-tatár és turkomán törzsek nyelve nem más, mint ama átalakúlas lépcsőzete, melynek az ujgurok nyelve körülbelül korszámlálásunk VII-ik százada óta egész a mai napig alá van vetve. — Az ujgurnak ezen átalakulását itt rövid értekezés tárgyává akarjuk tenni, mivel a szibiriai törzsek és nyelveik, a melyekről Castrén, Böthlingk és Radloff oly sok jelest szolgáltattak, de rendszeresen gyűjtött nyelv- és alakkincset még fel nem mutatnak, a magyar-török-tatár hasonlatok jelen terjedelmébe fel nem vétethettek, és pedig azért nem, mert néhány jakut és csuvasz hasonlattól eltekintve az itt felhozott török szókincs az általunk úgynevezett ujgur törzshöz tartozik.

Ha már most az ujgurok nyelvét, úgy a mint azt a Kudatku Bilikből, ezen török nyelven először írt könyvből, ismerjük, az újabb s a nyugoti szójárásokkal összehasonlítjuk, csakhamar észre fogjuk venni, hogy ez képezi a primitiv török szó- és alakkincsnek

egyetlen és valódi maradványát, melyben a kevés arab-persa szó még egészen idegenszerü, és hogy a fennemlített könyv képezi az első csatornát, melyen az idegen elemeket először kezdték a törökbe bevinni. A mohammedán befolyás növekedtével természetesen a kölcsönzött szavak száma is szaporodott, a nélkül azonban, hogy oly méreteket öltött volna, mint az idegen szavak száma a mai csagataiban, és még kevésbé olyakat, mint a mai, alakjából csaknem egészen kivetköztetett oszmanliban, mert kétségbe nem lehet vonni, hogy az ujgur, mint az akkori török világ irodalmi nyelve egész Dsengiz Khánig, a Kudatku Bilik nyelvétől nem sokban különbözött.

A mongol világhódító fellépése következtében Ázsia megváltoztatta alakját, az ázsiai népek megváltoztatták néprajzi sajátságaikat, az ázsiai nyelvek, és ezek közt különösen a török szójárások, jellemöket. Vad és féktelen turk hordák, a kik eddig minden müvelődésnek még csak látszatától is távol tartották magukat, a nyugot mohammedán culturájával közelebbi érintkezésbe hozattak, s először voltak rá utalva, hogy nyelvök hangjait stereotyp betükbe foglalják. Először az ujgurt választották, mely soká tartatott a sajátsagos török irásnak Khina belsejétől kezdve az azovi tengerig, és csak Turkesztán, névszerint Bokhára és Khiva képeztek kivételt, a hol, miként az meglevő kéziratokból kitünik, már a XIV-ik században arab betükkel irták a törököt. A mi pedig az ujgur-török nyelv tájszólási átalakulását illeti, az, ha nem is korábban, de bizonyosan gyorsabban lépett életbe, s a két főáradat folyása, melyekben a török elemek Turkesztán keleti részéből részint a kaspi tenger északi tájai —, részint Khorászán és Anátólia felé nyomúltak, már a XIII-ik század végén megkülönböztethető volt. Úgy az arany hordához, valamint az abból keletkezett egyes khánságokhoz tartozó törökök az özbegek csagatai szójárását használták irodalmi nyelvül, míg délkeletre vonúlt testvéreik, minők a szeldsukok és turkománok, a kik egyébiránt ugyanazon egy családhoz tartoztak, már Alp Arszlán, Melik sáh és Ertogrul idejében egy az ó-ujgur nyelvhez *sokkal közelebb álló* szójárást használtak. Ezt bizonyítják a szeldsuk irodalomnak két ugyancsak keveset mondó maradványai, melyek alak és szókincsre nézve az ujgurral közelebbi rokonságban állnak mint a csagataival; sőt a turkománok mai szójárása is bizonyítja ezt; mert csagatai-özbeg népekkel való százados rokonsága daczára,

azt veszszük észre sajátságaiban, hogy először az ujgur törzsből való turkománok előbb szakadtak el, mint az özbegek; másodszor, hogy ők még ma is úgyszólván hidat képeznek a nyugoti s a távol keleti szójárások közt.

És nem sajátságos-e, hogy a délkeletre vonúlt török népeknek még egyes szójárásai is ugyanazon fokozatot mutatják, mely mint az egészhez való viszonyuk jelenvonása őket bélyegzi? Ha például az azerbajdsani szójárást veszszük, azt fogjuk találni, hogy azon törökség, melyet Meshed környékén, sőt az egész északi Khorászánban Irák határáig beszélnek, már sokkal közelebb áll a turkománhoz, mint a tulajdonképi Azerbajdsan tartomány s az északi Karabag töröksége, ámbár a sahszevendek, karapapakok, kazarok és mások több turkomán elemet vettek föl, mint a Szeldsukok és Gaznevidek régi maradványai. — Az oszmánliban hasonlót találunk. Konstantinápoly szójárása az Anatoliaétól tetemesen különbözik, körülbelől oly formán, mint Nesri töröksége Dsevdet Efendi törökségétől különbözik; mert mig a Bosporus mellett nagyobb irodalmi munkásság által a régi török szókincset lassanként egészen kiírtották; addig a Kharput, Engürü és Arabkirban otthonos oszmanli, a hol az írni és olvasni tudók száma csekélyebb, többet tarthatott meg ősei nyelvéből.

A török nyelv ezen a khinai tatárságtól a Dunáig terjedő összes szójárásainak szinezetei, sajnos, még hiányzanak; mert ámbár ezek igen fontosak volnának azon népek történetének megvilágítására, a gyüjtés s a rendszeres feldolgozás még mindig buzgó török nyelvészre vár. Az ujgur a Kudatku Bilik szövegéből valószinüleg eléggé meg lesz világítva; a csagataira nézve gazdag irodalom, több, keleti tudósoktól szerkesztett szótárak és néhány európai munka állnak rendelkezésünkre; legrosszabbúl áll a dolog a turkománok, azerbajdsániak és oszmánlik szójárásával. Az elsőkre nézve eddigelé csak Ilminski szolgáltatott néhány töredéket a (valószinüleg Tsaudur-) turkománok nyelvéből, a mi annyi, mint semmi, ha tekintetbe veszszük, hogy Makhdumkulinak [1]) valódi nemzeti szerkezete, Köroglu iratainak számos variansai és más irományok [2]) mily gazdag zsakmányt igérnek. Az azerbajdsáni szó-

[1]) Makhdumkuli egy példányát, melyet nagy nehezen szereztem magamnak, sajnos, ellopták tőlem Bokharában. — [2]) A legtevékenyebbek a turkomán

járás Fuzuli és Bidil divánjain- s a Kaukázon túli, XVIII. és XIX. századbeli dalnokoknak Bergé Adolf által közölt költeményein kivül csaknem semmit sem mutat fel, a miből az azerbajdsáninak sajátságát ki lehetne venni. Mert alapos tárgyalásról már csak azért sem lehet szó, mivel az azerbajdsán-török, az iráni müveltség túlnyomó szelleme mellett, eddigelé csak kevés nemzeti törekvést tanusíthatott. Sajátságos az, hogy az oszmanlival, különösen annak török részével, sem vagyunk sokkal jobban, ámbár a török nyelvek ezen része már századok óta képezi tanulmányunk tárgyát. Eddigelé ugyanis a diplomatikus és kereskedelmi összeköttetés következtében az oszmán szójárás azon részére fektették a fősúlyt, melyet a városokban s az előkelőbb osztályok beszélnek, s a nép nyelvét elhanyagolták, úgyhogy szótárainkban, Meninski-én, ezen a török szókincsben leggazdagabb szótáron kezdve, a legújabb Redhouse és Zenkerig, hasztalan keressük a valódi török szavak és szólásmódok azon részét, mely az anatoliai szójárás kidomborodó jellemvonásait képezi. E hiány kipótlására leginkább a jürükök közt lehetne gyüjteni, a kik az oszmanliknak egy még most is félig pásztorkodó törzsét képezik Erzerum tartományában és más helyeken is. Mert az ilynemü munka eddigi hiánya nemcsak a közlekedés gyakorlati útján, hanem még ama számos hikájét olvasásakor is érezhető, melyek a tulajdonképeni török népirodalmat, — az egész török irodalomnak eléggé érdekes, de máig csaknem minden figyelem nélkül hagyott részét teszik.

Könnyen megérthető lesz tehát, hogy a magyar és török-tatár szókincs közt tett hasonlításoknál a török nyelvkincsnek teljes előterjesztése az oszmanli szójárásban csak nehezen volt nélkülözhető; és az oszmán szókincsnek általam felhozott részét azon jegyzetek előleges kivonatának kérem tekinteni, melyekből később a sajátlagos török szótárt és phraseologiát ki akarom dolgozni. Ezen jegyzetek legnagyobb része Konstantinápolyba újonan érkezett anatóliaiak szájából, részint a török birodalom keleti részeiben való utazásaimból származnak, de még további, helyi tapasztalatok által lesznek kiegészítendők.

---

irodalom mezején mindig a göklenek voltak és pedig azon szorosabb érintkezésnél fogva, melyben a müvelt Iránnal mindig álltak.

II.

A magyar és török nyelvek közti rokonságról.

A rokonsági viszony, mely a magyar s a török-tatár nyelvek közt fennáll, olynemü, a milyent az általunk ismert nyelvek egyikénél sem észlelhetünk. A nyelvészetileg nem eléggé gyakorlott szemnek a magyar nyely, a török szójárásokkal tett összehasonlítások után, határozottan a török szójárásokhoz tartozó nyelvnek fog látszani. Nemcsak a nevek és igék tetemes száma, hanem még sok nyelvalak is, különösen a szószármaztatás szabálya mutat a szorosabb rokonság ezen fokára; és mivel a török nyelvészt még azon körülmény is meglepi, miszerint minél kezdetlegesebb a török, annál feltünőbbek és számosabbak a magyarhoz való hasonlóságának bizonyítékai; könnyen érthető, hogy miért tartja őt vissza az egyoldalu tanulmányozás a dolog valódi állásának megismerésétől.

És mégis ki a magyar és finn-ugor nyelvek közti viszonyt némi figyelemre mutatja, meg fog győződni, hogy a török-tatár nyelvekkeli rokonság csak *második foku* és hogy a magyar *első fokon* csak a finn-ugor nyelvekkel, még pedig a vogul nyelvvel áll, legközelebbi rokonságban.

Az okok, melyek a hasonlító nyelvészet terén engem ily nézetekre vezettek a következők:

1) Az ugor nyelvek nyelvtani alakjaiban, a nyelvhasonlítás ezen föteényezőiben, több oly sajátság van, mely a magyar nyelv alakkincsében visszatükröződik, míg a török-tatár szójárások nyelvtanában hiányzik. Ezek közől különösen kiemelendő az igének kétféle hajtogatása, t. i. a *tárgyi* s az *alanyi* alak, mely a törökben semmi nyomokat mutat fel, míg a vogulban és másokban következetesen van keresztülvive.

2) A szókincsben oly mozzanatok vannak, melyek megczáfolhatlanúl bizonyítják, hogy a magyar a finn-ugor törzsekhez áll *közelebbi rokonságban.* Ilyenek a) a számnevek, melyek minden nyelvnél az első foku bizonyítékok, mivel, eredetük minden okoskodásra nézve hozzáférhetlen levén, a közös forrásra ezek mutatnak legjobban. Állítsuk példáúl egybe a magyar s a finn, vogul és török számneveket

	Magyar	Vogul.	Finn.	Török.
1.	egy	äk, äkve	yhte	bir
2.	kettő, két	kiti, kit	kahte	iki
3.	három	hóroм	kolme	üč [1])
4.	négy	ńilä	neljä	tört
5.	öt	ät	viite	beš
6.	hat	kat	kuute	alti
7.	hét	sat	seitsemän	jeti
8.	nyolcz	ńála-lu	kahdeksan	sekiz
9.	kilencz	antal-lu	yhdeksän	tokuz
10.	tíz	lau	kymmenen	on
20.	húsz	kus	kaksi kymmentä	jigirmi
30.	harmincz	vát	kolme „	otuz
40.	negyven	nelimen	neljä „	kïrk
50.	ötven	ätpen	viisi „	ellik
60.	hatvan	katpen	kuusi „	altmïš
70.	hetven	satlan	seitsemän „	jetmïš
80.	nyolczvan	nolsat	kahdeksän „	seksen
90.	kilenczven	antelsat	yhdeksän „	toksan
100.	száz	sat	sata	jüz.

Azon körülmény, miszerint a magyar és vogul számnevek közt 14 feltünőleg hasonlít egymáshoz, mig a török és magyar közt csak 3 volna némileg összeállítható, legjobban fogja bizonyítani állításunkat. b) Az emberi test különböző részeinek, valamint a legnélkülözhetlenebb természeti tárgyaknak megnevezései, melyek mint a nyelv első és legrégibb szavai a rokonságnak kétségkivül fő tényezői. Álljon itt néhány példa:

Magyar.	Vogul.	Török.
lélek	lil	ǯán (persa)
fej	päng	baš [2])
szem	sem	göz
száj	sop	agïz
nyelv	nelm	dil
fog	ponk	diš
torok	tur	bogaz

[1]) Az idegen nyelvek átirásában č = cs, š = s, s = sz, = ǯ ds.

[2]) Hunfalvy úr a *beg* vagy *bej* szót veti össze a magyar *fej*-jel, a mi azonban nem helyes, mivel *beg*, csag. *bik, bijik* = magas-ból lett, tehát *beg* = a magas

Magyar.	Vogul.	Török.
mell	majl	kögüsz
szív	sim	jürek
máj	majl	bagir
fül	pel	kulak
vér	ver	kan
víz	vit	su
jég	jäng	buz, muz
tél	tél	kïš
est	iet	keǯe, kiǯe
arany	sarn	altïn vagy kizil
ón	aln	kalaj.

3) A magyar hangtani viszonyok már csak azért is közelebb állnak a finn-ugor nyelvtörzséhez, mivel ezek a *p, l, n, r, v* betüket mint kezdőhangokat használhatják, a mi a török szójárásokban igen nehéz, vagy pedig épen lehetetlen. Míg Budenz úr magyar-finn-ugor szóhasonlításaiban 10 *p*-vel, 37 *l*-lel, 41 *n* vagy *ny*-nyel, 29 *r* rel, 54 *v*-vel kezdődő magyarszóhoz talált párhuzamot a finn-ugorban, addig én *p*-re csak 3, *l* re csak 1, *n*-re semmi, *r*-re semmi, *v*-re csak 1 példát találhattam a török-tatárban, a mi annyival inkább feltünő, minthogy a magyarban körülbelől

197	szó	*f*	betün	kezdődők
160	„	*l, ly*	„	„
119	„	*n, ny*	„	„
139	„	*p*	„	„
141	„	*r*	„	„

Én úgy hiszem, hogy már maga ezen tünemény is eléggé bizonyítja a magyar nyelvnek finn-ugor jellemét.

Ennyit hozok fel azon nézet megvilágosítására, mely szerint a magyar nyelvet *legkezdetlegesebb alkatrészeiben* a turáni nyelvek ugor törzséhez számítjuk, mely a közvetítőt képezi a finn s a török nyelvek közt. Ezzel azonban épen nem akarjuk a török-tatár nyelvekhez való rokonsági viszonyát kisebbítni. A magyar nyelvnek a törökhöz való rokonsági viszonya nem annyira *kisebbnek*, mint inkább *fiatalabbnak* mondható, azaz e rokonsági viszony *későbbi* érintkezésnek vagy talán összeolvadásnak az eredménye az ugor néptörzsben már elkülönítve álló magyarok s a tiszta török elemek

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-31259/fragment/page=00000014

közt, mely összeolvadásra nézve még történeti adatokat is hozhatnánk fel,*) s a mely a turáni népek időnkénti átalakulásainál nem ritka. Ily tüneményeknél először is a bolgárok jutnak eszünkbe, a hol a turáni hódítók aránylag rövid idő alatt az általuk meghódított szlávok nyelvét fogadták el. Hasonló tüneményre találunk a Hindukus és Paropamisus hegység völgyeiben, a hol a Hezareh-k, egy tiszta mongol néptörzs, Timur által régi hazájokból ide telepítve, alig száz év alatt mongol anyanyelvüket az iráninak tadsik szójárásával cserélték el, és még ma is tiszta mongol alkatuak, de perzsa nyelvüek.

Hogy a vegyülés ezen folyamában a magyarok vagy a törökök képezték-e a főjárulékot? ez oly kérdés, melyet már csak azért sem szabad mellőznünk, mert az arra való fontos feleletből ama viszonyokra vonhatunk következtetést, melyekbe a magyarok a török elemekkel való összeolvadásuk után jutottak, vagyis arra a néprajzi állásra, melyet a bevándorlás idejében elfoglaltak, ahhoz hasonlítva, melyben az ugor fajegység idejében állottak. Én részemről erősen meg vagyok felőle győződve, hogy, ha vegybontás lehetséges lett volna, a túlnyomó szám a tisztán ugor eredetei magyarok, nem pedig a török népek részén állt volna. A mit a történet a kabarok, petsenegek, kúnok és más török népek egyesüléséről beszél, az már csak azért sem bizonyítja a törökök túlnyomóságát, mivel a turk nép egyes ágai és családjai, voltak legyen bár számra még oly csekélyek, mindenkor önálló szerepet szerettek játszani. Úgy látszik tehát, hogy nem annyira számra, mint inkább szellemre nézve voltak túlnyomók. Mert hogy a törökök még soká az egyesülés után ezen, magát *mógernek* nevező népcsoportban a főszerepet, irányadót játszták, az legjobban van onnan bizonyítva, hogy Constantinus Porphyrogenitus, a ki korát nagyon jól ismerte s a byzanti birodalom északi részén lakó turáni népekről oly sokat tud beszélni, a magyarokat mindig *turk*-nak nevezi. Azt pedig senki

*) Mielőtt e kérdést történeti szempontból vitatnám, Constantinus Porphyrogenitusnak következő észrevételét akarom felhozni a magyarokat illetőleg, kiket ő *turkok*nak nevez: ὅδεν καὶ τὴν τῶν Χαζάρον γλῶσσαν αὐτοῖς τοῖς Τουρκοῖς ἐδίδαξεν, καὶ μέχρι τοῦ νῦν τὴν αὐτὴν διάλεκτον ἔχουσιν; ἔχουσι δὲ καὶ τὴν τῶν Τούρκων ἑτέραν γλῶτταν = Azért a kabarok a turkokat (magyarokat) kazar nyelvre tanították, melyet mai napig tartanak; de megtartották a másik nyelvet is, t. i. a turkok (magyarok) nyelvét. (Hunfalvy Pál után, Nyelvtud. Közlemények, VII. köt. 2. füz. 214. l.)

sem fogja feltenni, hogy ő, míg az avarok, úzok, khazarok, patzinikakat (besenyőket), bolgárok és más turk törzseket saját nevőkön nevezi, addig a magyarokat csak tévedés, vagy tudatlanságból nevezi turkoknak. Sőt azt merném állítani, hogy a Volgától a Karpátok felé vonulás eszméje, a régi Pannonia gazdagságára való emlékezés, mely a nemzeti monda szerint e népet az idevándorlásra buzdította, azon török népektől ered, kiknek ősei, mint Atilla hajdani seregének maradványai, a mai Magyarországot jól ismerték. Mert azon, hogy Atilla és népe tisztán tatár-mongol eredetü volt, kortársai leirásai után ma már senki sem fog kételkedni.

A nélkül tehát, hogy történeti értekezésekbe bocsátkoznánk, mit később részletesebben szándékunk tenni, semmi esetre semszabad megütköznünk azon, hogy a török nyelvelemek a magyarban oly gazdagon vannak képviselve. Ezek pedig háromfélék: Először, oly gyök- és tőszók vagy nyelv alakok is, melyek mint a turáni nyelvcsoport közös birtoka a törökben nagyobb és élénkebb rokonságot mutatnak, mint a finn-ugor nyelvekben; másodszor olyanok, melyek török képzőkkel ellátva vétettek föl és azért kölcsönzötteknek tekintendők, pl. bölcs, csag. bilicsi = tudó; buzogány, csag. bozdurgan = a pusztító (egy fegyver); bélyeg, csag. bilgu = jel stb. [1]); harmadszor, néhány, körülbelül 60, oly szó, melyek az újabbi érintkezésből maradtak az oszmánliból a magyarban [2]). És valóban, ha számos példák nem bizonyítanák, hogy mint olvadhatnak nyelvek részint részben, részint egészben egybe, akkor csak alig tudnók magunknak megmagyarázni azon hasonlóságot, melyet a magyar szókincs a törökkel felmutat, és pedig oly tárgyak megnevezésében, melyekre már az emberi társadalom legkezdetlegesebb állapotában szükség van. Ha pl. az akkor ismert tápszerek és állatok neveit veszszük, azt fogjuk találni, hogy csaknem mind tisztán török elnevezések, míg az ugor nyelvekben, az *l* betün kezdődő szókat leszámítva, épen nem vagy legfőlebb csak igen kevéssé hasonlító elnevezéseket találunk. Példák:

Magyar.	Török. [3])
búza	budaj
árpa	arpa
gyümölcs	jümöš

[1]) Más példát a hangváltozás szabályainál K alatt. — [2]) Nézd: Függelék. — [3]) A „török“ szó itt általános értelemben van véve. A szójárási különbségekről az illető helyeken van szó.

Magyar.	Török.
alma	alma
dara	daru
bor	bor
túró	turak
vaj	maj
ökör	öküz
bika	buka
borgyú	bozgu
ünő	inek = tehén)
kos	koč
toklyó	tokli
ürü	ürü
tyúk	tauk
túzok	tudak
szúnyog	singek = légy
béka	baka
borz	borzuk
arszlány	arslán
agár	zagar
olló (Ziegenbock)	olak

Nem kevésbé meglepőleg hasonlítanak egymáshoz a vérrokonság különböző fokainak elnevezései, mire nézve azonban meg kell jegyeznünk, hogy az e téren való hasonláság, névszerint a mi a nemi különbséget illeti, a magyar s a vogul között sokkal nagyobb. Példák:

Magyar.	Vogul.	Török.
atya	—	ata
anya	ange	ana
húg	—	uka
öcs	apśi	eči = húg (ujgur)
ángy	uń	jenge
fi, fiú	pi, poh	ogul
lyány	aj	kïz
vő	vuäp-s	küvej
ip	up	—
napa	anip	—
rokon	—	uruk

Magyar.	Vogul.	Török.
nő	né	tisi
hím	kum	erkek
nén	nin	ikedsi
meny (Braut)	män	kelin.

Ezen összeállításokat még jóval tovább lehetne folytatni a nélkül, hogy nézetünk végeredményét meg kellene változtatnunk. Láttuk, hogy még egyfelől, mint például a testrészek megnevezésében, a magyar s a vogul közt a legnagyobb hasonlóság van, addig másfelől az állatok, és pedig a háziállatok nevei a magyarban meglepőleg hasonlítanak a megfelelő török szókhoz. Ezen viszony kibélyegzett vonásként vonúl át mindkét nyelv szó- és alakkincsének egész szövedékén. A magyar és török-tatár szóhasonlatok, melyek száma eddig vagy százzal kisebb, mint a Budenz úr által gyüjtött magyar és finn-ugor hasonlatok, Dr. Radloff müveinek teljes megjelenése után az utóbbiakkal egy fokra emelkedhetnek ugyan, de azért a czikkünk elején hozott bizonyítékok miben sem fognak gyengülni; mert azon elmélet, hogy *a magyar nyelv eredetében ugor, de a nemzet későbbi érintkezése és történeti átalakulásánál fogva egyformán ugor és török jellemü*, rendíthetlenül áll; és valamint az angol nyelvet, melynek szókincsében a túlnyomó szám latin eredetü, nem a latin, hanem a germán családhoz számítják; épen úgy tartozik a magyar nyelv minden benne levő török elemek daczára az ugor nyelvcsaládhoz.

III.

A hangváltozásról.

A magyar nyelv magánhangzói abban különböznek a török nyelvekéitől, hogy hosszúk és rövidekre oszlanak: *a, á, e, é, i, í, o, ó, ö, ő, u, ú, ü, ű,* míg a török *a, e, i, o, ö, u, ü,* elméletileg véve mind egyenlők, s a hosszú vagy rövid hangzó közt csak a használatban lehet különbség, pl. *erkek* = férfi; *dédé* = nagy atya; *né* = mi; *séjrek* = ritka stb. Lényeges különbséget csak a magyarban hiányzó mély ï tehetne; ámde előre meg kell jegyeznem, hogy ez a keleti török szójárásokban lassanként eltünik, s a mai keleti turkesztániak nyelvében már csak alig észrevehető.

A változásokban is meglehetősen hasonló elméletet mutatnak mindkét nyelv magánhangzói. Azon hajlás, mely a magyar *a* és *e*,

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-31259/fragment/page=00000018

e és *ö*, *u* és *ü*, közt van, a törökben is észlelhető. Így az alma neve a stambuli szójárásban elma, az anatóliaiban *a*lma; *b*akidsi = felügyelő-ből lett bekcsi = ör; gevrek-porhanyós geörek vagy görek-kel váltakozik; s hogy mennyire szeretik a törökök az *o* és *ö*, az *u* és *ü* hangzókat felcserélni, azt mutatja ama hibás kiejtés, mely szerint a törökök csaknem minden *o* vagy *u* hangzóval bíró perzsa vagy arab szót kiejtenek. Így pl. a középázsiai török az ar: *sohbet* = társaság szót *söhbet*-nek ejti, a török az arab *joum* = nap szót mindig *jöüm*-nek mondja; *kul* = minden lesz *kül*, *mubarek* = áldott lesz *mübarek*; a perzsa *gunah* = bün lesz *günah*, *gul* = rózsa lesz *gül* stb.*)

A mássalhangzók különbsége a két nyelvben a magyar *gy*, *ly*, *ny*, *ty* összetett hangok- és *cz*-re szorítkozik, míg a török a keleti szójárásokban egy a magyarban hiányzó hangot (az arab ژ) mutat fel.

A mássalhangzók változásában a következő fővonások észrevehetők:

b gyakran változik át a rokon *p* vagy *m* ajakhangra, pl. *b*ekeg = *m*ekeg, *bób* = *púp*; törökben: *b*en = *m*en (én), *b*inmek = *m*inmek (felemelkedni), *b*ütmek = *f*ütmek (hinni); néha azonban *k*-ba is megyen át, pl. *b*andzsal = *k*andzsal; törökben: *b*örk = *k*ürk (ködmön, ködmönsapka). Néha pedig mint kezdőhangzó egészen eltűnik; pl. ámulni = bámúlni, omolni = bomolni; törökben: olmak = bolmak (lenni), bile = ile (val).

cs leggyakrabban a rokon *s* és *sz* sziszegőkre változik; pl. tör. *čok* = magy. *sok*; tör. *čág* = *szag* (egészséges); tör. *čabuk* = *sapuk* (gyors, fürge), ritkábban *t*-vel, pl. magy. *čömör* = *tömör*, tör. *čörpe* (malacz) = magy. *törpe*.

d és *t* gyakran váltakoznak *sz* és *z*-vel, pl. magy. *dörögni* = *zörögni*; tör. *dïrïltï* = *zïrïltï* (zaj); továbbá *k* és *g*-vel, pl. tör. *ïrïm* = *kïrïm* (darab), magy. *dermedni* = *kermedni*, tör. *art* = *ark* (hanyatt), magy. *törni* = tör. *kïrmak*; végre *cs*-vel, pl. magy. *tépni* = *csípni*, tör. *til* = *čil* (sugárzó); néha pedig egészen elenyészik, pl. magy. *táplálni* = *ápolni*, tör. *dek* = magy. *ig*.

f csak az oszmánliban van meg néhány szóban, a keleti tö-

*) Megfordított hibát követnek el Elö-Ázsiának azon nepei, kik nem tartoznak a turáni családhoz. A perzsa és görög szájában, ha a török nyelvet még oly jól bírja is, *gördüm* = láték mindig *gordum*-nak, *gök* = ég mindig *gok*-nak fog hangzani.

rököknél pedig egészen hiányzik. Sajátságos azonban, hogy számos özbeg törzsek, a kik ezen hangot mint kezdőbetűt ki nem tudják ejteni, azt néha *p* vagy *b* helyett használják. Így lesz *bütmek* = *fütmek* (hinni), *pul* = *ful* (pikkely). Így tehát a magyar *f* mint kezdőhang a törökben vagy egészen elenyészik, vagy a rokon *p* vagy *b* által pótoltatik, vagy végre *sz* vagy *h*-ba megy át. Példák: magy. *fér(j)* = tör. *er*, magy. *far* = tör. *ard*; *faggatni* (abstract) = *szaggatni* (concret), tör. *szoj* = magy. *faj*, tör. *szajmak* = magy. *fejni*.

h, mely a magyarban gyakoribb, első ízben a *k*-val rokon. Pl. magy. *kajolni* = *hajolni*, magy. *hajó* = tör. *kajuk*; másod ízben az *sz*-szel, pl. *hörpenteni* = *szörpenteni*, *homorcs* = *szömörcs*, tör. südük = magy. *húgy*.

g és *k* torokhangok különbsége a törökben leginkább azáltal lesz kijelelhető, ha felhozzuk, hogy minél keletibb a török szójárás, benne e két hang annál durvább, és minél nyugatibb annál lágyabb. A konstantinápolyi oszmánliban a *g* és *k* egészen a magyarhoz hasonló, Anatólia és Azerbajǯánban az első már az arab غ-, a második az arab ق-hoz áll közel, míg keleti Turkeztánban a غ már *k*-ba s a ق már *kh*-ba ment át. Ugyanezen mérvben lágyúl a két hang keletről nyugot felé; így pld. a csagatai *kiska* = rövid, *kapkak* = fedél, *kazkanč* = nyereség az oszmánliban *kisa*, *kapak* és *kazanč* lesz; továbbá csag. *sürük* = oszm. *sürü* (falka), csag. *katik* = oszm. *kati* (kemény), csag. *ellik* = oszm. *elli* (ötven), csag. *sárig* = oszm. *sari* (sárga) stb. Legsajátságosabb pedig az, hogy még azon magyar szók is, melyek egyenesen a törökből származnak, az idők folyamával, vagy a magyaroknak nyugot felé vonúlásával az eredeti *ak*, *ek*, *ik*, *uk*, *ük* végszótagokat *ó*, *ő*, *ú*, *ű*-re változtatták, a mint az a következő példákból kitűnik:

Török.	Magyar.
burčak	borsó
končak	kancsó
šeprek	seprő
olak	olló
turak	turó
orčak	orsó
jeplik (kötélzet)	gyeplő
kajuk	hajó
kazuk	karó

Török.	Magyar.
tanuk	tanú
jüzük	gyűrű
kičik	kicsi
jarluk	gyarló
japuk	gyapjú
očuk	ocsú
betik (írás)	betű
emük	emő
erik	erő
inek	ünő
čaruk	saru
isik (meleg)	ízzó
jüksük	gyűszű.

A hangváltozásokban a *g* és *k* leginkább *h*-val vagy *d* és *t*-vel váltakozik; pld. magy. *kajolni* = *hajolni*, magy. *galuska* = *haluska*, magy. *köröm* = *törröm*, csag. *kajmak*, ujg. *tajmak* = csúszni, siklani; ritkábban *cs*-vel, pld. magy. *kopasz* = *csupasz* stb. Végül még meg kell említenem, hogy a *k* nemcsak a szó közepén vagy végén, hanem annak elején is el szokott enyészni. Példák: magy. *kár* és *ártani;* tör. *kovmak* = vadászni és *av* = vadászat, tör. *katun* vagy *χatun* = asszony és *atun* = udvarhölgy, magy. *kék* és *ég* stb.

gy a magyarban többnyire a török *j*-nek felel meg; pl. magy. *gyékén* = tör. *jeken*, magy. *gyáva* = tör. *jaba* (hiú, gyenge), magy. *gyenge* = tör. *jengi* (új).

j a törökben ǯ-vel szokott elcseréltetni, mint példáúl a déli kirgizek szójárásában; *s*-szel is váltakozik. Példák: m. *jog* = t. *ság* (dexter), m. *jó* = t. *szub.*

l, mely mint kezdőbetű a törökben nem fordúl elő *), a magyarban többnyire a török *j*-nek felel meg; pl. magy. *lapály* = t. *japa*, m. *láng* = t. *jangin* (tüz vész).

r nemcsak mint kezdőbetű idegen a török szójárásokban, a miért is rendesen megfelelő hangzó tétetik eléje, mint pl. *urusz, iraki* és *uruba, rusz* (orosz), *raki* (pálinka) és *ruba*, olaszúl *roba* (ruha) helyett, hanem még a szó közepén is, ott a hol mint vala-

*) Azért mondja az anatóliai a *liman* (rév) és *limun* (czitrom) idegen szavakat *iliman* és *ilimun*-nak. Így lett az oszmanli *ilindsak* (= m. langyos) *lindsak*-ból.

mely szótag kezdőbetűje szerepelne, inkább úgy használtatik, mintha a megelőző szótagot zárná. Azért is az anatóliai vagy más török is *bairak* (zászló), *bairam* (bairam ünnepe) és *avrat* (asszony) helyett mindig *barjak*, *barjam* és *arvat*-ot mond.

s többnyire *cs*-vel váltakozik, pl. magy. *saru* = t. *čaruk*, m. *sereg* = t. *čerik*; vagy pedig *sz*-szel, pl. m. *sárga* = t. *sarig*; és épen így az

sz első fokon *cs* és *s*-sel és másodikon *t*-vel rokon. Példák: m. *szál* (fa) = t. *tal* (faszál), m. *teríteni* = t. *sermek*, m. *szoros* = t. *tar*. Az *sz* és *j* egymáshozi viszonya, mely legteljesebben a jakutban fejlődött ki, a mennyiben minden *j*-n kezdődő török szó a jakutban *sz*-n kezdődik, némileg a magyar és török közt is megvan. Példák: m. *szél* (ventus) = t. *jel*, m. *szél* (margo) = t. *jali* (folyópart) és mások, melyek már fenn *j* alatt vannak felhozva.

RÖVIDÍTÉSEK.

A török-tatár nyelv egyes szójárásai így vannak felhozva:

ujg. = ujgur a sajtó alatt lévő Kudatku Bilikhoz csatolt ujgur szógyűjtemény nyomán.
cs. = csagataj „Cagataische Sprachstudien“ czímü munkám alapján.
osz. = oszmanli-török leginkább személyes tapasztalataim után.
jak. = jakut Boethling után.
csuv. = csuvasz Budenz József barátom magány kéziratából.

A Á.

Adni:

cs. adamak *ajándékozni;* adak *ajándék, rész, adag:*

osz. adak *fogadás;* adamak *ajándékozni.* (adamak ile mal tükenmez *ajándékozással nem fogy a vagyon. Példabeszéd.)*

ág:

cs. agaǯ *és* agač *vesszőbót.*

osz. agaǯ *fa.*

Jegyz. A *fa (arbor)* elnevezése a keleti töröksékben: *tal* (sajátképen hosszú *szál),* úgy mint az oszmánliban, külső formáját kifejező fogalmát zárja magában.

agg, aggastyán:

cs. aga *öregebbig testvér;* aka *úr, tiszteleti czím, mi a turáni fajoknál, valamint egyéb keleti népeknél az aggastyán elnevezéssel azonos.*

osz. aga úr.

ágy, ágyas:

cs. jatmak *feküdni;* jataklik *ágy;* jatlik *ágyas.*

osz. jatak *ágy.*

agár:

osz. zagar *agár.*

agyag:

cs. alčik *agyag.*

osz. alči *gipsz.*

aj; (aja-t, aj t *crena, sulcus, vallis, praecipitium;* ájni, vájni):

cs. oj *völgy, mély út;* ojmak *vájni, vésni;* uva *lyuk, fészek.*

osz. ojmak *vésni, vájni;* ojma *vésmény;* oju *verem;* juva *fészek.*

ajangani *(szégyenelve visszahúzódni):*

cs. ojalmak *szégyenleni;* ojat *szégyen;* ojatmak *szégyeníteni;* ajamak *tartózkodni.*

ajánlani:

jak. agal, agalbin *nyújtani, bemutatni, eléhozni.*

ajtó:

ujg. ačak *ajtó, nyilás.*

jak. at *nyitni.*

cs. osz. ačmak *nyitni;* ačïlmak *nyilni;* ačar *kulcs (nyitó).*

akadni, akasztani, aggatni, aggalék:

cs. takmak *függesztenni, rátenni, hozzátenni.*

osz. takmak *rátenni, fölakasztani (suspendere).*

akarni, akarat:

ujg. bakarmak *kívánni, akarni.*

jak. bagar *akarni, vágyni.*

al, alatt, alá, alúl:

cs. alt *alatt;* altida *alatta.*

osz. alt *alatt;* altinda *alá, alatta.*

ál *(fraus)* áltatni, álnok álság:

cs. ál *csalás, ármány;* aldamak *megcsalni, rászedni;* aldag *csaló, álnok.*

ujg. alči *csaló, álnok;* alčilik *álság.*

osz. aldatmak *megcsalni.*

alacsony:

cs. alčak *és* alčíġa *alacsony.*

osz. alčak *alacsony.*

áldani (áldozni, áldomás):

cs. algamak *v.* alkamak *áldani, dicsőiteni, ünepelni;* alkiš *dicsőités.*

osz. alkïš *eljenezés, áldás.*

jak. alga *áldani, dicsőiteni;* algačči *áldó, áldást osztó.*

alku, alkuszik, alkudik:

cs. alku *vevés;* alku bergi *kereskedés, azaz vevés és eladás.*

alma:

cs. alma *alma;* almurd *körtve.*

osz. elma *és* alma *alma.*

csuv. olma *alma.*

alsó:

cs. alči *alsó;* alčaki *alsó.*

osz. ašagï *alsó, lend levő.*

jak. alïn *alsó.*

aludni, alszik, álom (alik, olik *N. Sz. av.*) altatni:

cs. osz. ujumak *aludni;* ujku *álom;* ujutmak *altatni.*

ujg. u *álom;* otimak *aludni;* otitmak *altatni;* otku *álom.*

ángy:

cs. jenge *ángy, sógornő.*

osz. enge *sógorné, az öregebbik fivér neje.*

anya:

cs. ana *vagy* ene *anya.*

osz. ana *anya.*

annyi:

cs. anǯe (o *mutató névmás és* ǯe *igehatározó) annyi, addig.*

apa, aba, apuska:

cs. aba *nagyatyja;* apuška *a mint a nők férjüket nevezni szokták.*

apolni *(csókolni):*

cs. osz. öpmek *és* opmak *csókolni;* öpüsmak *csókolózni.*

apró, aprit, apad:

cs. oprak, opurak *kicsiny, piczi, csekély;* opramak *széttépni, aprítani.*

osz. ufak *piczi.*

áradni, árvíz:

cs. artuk *sok,* artmak *öregbedni, sokasodni.*

osz. artmak *sokasodni.*

arány, arányozni:

osz. oran*) *arány;* oransiz *arány nélkül;* oranlamak *mérni, arányozni;* oranlu *mérsékelt.*

*) oran *concrét jelentésben üteget jelent.*

arasz:

cs. ariš *arasz.*

osz. kariš *arasz.*

aratni *(gabonát* vágni):

cs. osz. oramak *aratni;* oram *egy levágott rész, darab.*

ármány:

cs. arman *forróvágy, kivánság.*

árny, árnyék, ernyő, eresz:

cs. aran *kocsiszín, a pusztákon a nyáj számára rögtönzött hajlek, menedékhely;* erenmek *valahová meghúzódni.*

árok *(bevágás a földben):*

cs. arik *árok;* or *egy vár árka;* ora *gabonaverem.*

osz. arïg *árok.*

árpa:

cs. osz. arpa *árpa.*

arszlán, oroszlán:

cs. osz. arslán *oroszlány.*

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-31259/fragment/page=00000025

Jegy. A képzőnek látszó *lan* vég szótag a török nyelvben, más állatok neveinél különösen szembetűnő. Így: kap*lan tigris;* sirt*lan hyena;* jïl*an kígyó;* kul*an vad szamár.*

ártani:

ujg. artamak *ártani, károsítani;* artak *kár, vesztés.*

ásni, ásó, vásni, vésni, véső:

cs. ešmek *kaparni, vájni, ásni;* ešgek *lapát, evező;* ešinmek *vásni, kopni.*

osz. ešmek *vakarni, kaparni;* ašïnmak *elkopni, elvásni.*

asszony, aszony:

cs. (névszerint türkmen tjb.) eče *asszony (kirgiz tjb.)* esze *asszony.*

ujg. ača *asszony.*

jak. aǯi *középkoru asszony, néni.*

Jegyz. Nem lehet említés nélkül hagyni az új persa *atun:* úrnő szót, mely valószinüleg a török *χatun*-ból keletkezett.

át, ált, által, áti = át:*)

osz. öte *túlsó, szemközt levő. P. o.* öteje geč *menj át;* tunadan öte *a Dunán át.*

cs. ötmek *átmenni, túlmenni, elhaladni,* öte *át.*

*) *Göcsei nyelvjárás. Torkos Sándor. Magyar Nyelvészet.*

átkozni, átok:

cs. atkamak *valakinek gúnynevet adni, hírhedtté tenni.*

Jegyz. Az átok fogalma a turáni népeknél még ma is *elnevezés kihíreszteléssel* azonos, mert a gyilkosság bűnterhe miatt fajából vagy törszéből kirekesztett és a vadonságba száműzött emberről azt mondják, hogy: atkanmiš = *hírhedtté tétetett.*

atya:

cs. osz. ata *atya;* atalik *atyaság.*

avúlni:

cs. obulmak *kopni.*

az, ez, *(mutató névmás):*

ujg. oš *az, ez; olykor külön olykor* mu = *ez mutatónévmással összekötve.*

cs. oš-bu *emez;* oš-ol *amaz;* oš-anǯe *amannyi;* oš-angaǯe *amaddig;* ošandin *amattól.*

osz. iš-bu *emez.*

ázalék:

cs. azluk, azuk *és* agizlik *ázalék, ennivaló.*

jak. asïlïk *ázalék, abrak, táplálék.*

ázni, áztatni:

cs. azmak *v.* ezmek *áztatni;* ezilmek *ázni;* izgár*) *nedves;* jaš *nedves.*

osz. jaš *nedves.*

*) gár *vagy* gur *melléknévképző lásd: Vámbéry* Čagataische *Sprachst. 28. l.*

B.

Bácsi *(nem annyira egy meghatározott rokonsági fok, mintsem azon barátságos czím a melylyel a fiatalabb férfi az öregebbiket megszólítja):*

osz. báži = *czím, a melylyel a férj, nejét megszólítja.*

bágy-adni *(elgyengülni, erejét veszteni);* ájúlni ájúlás:

cs. osz. baj-il-mak *ájúlni, gyengülni;* bajgïn *bágyadt.*

baj *(molestia, difficultas):*

cs. vaj *baj, szerencsétlenség, nyomorúság. (tajlen giden vajlen kelir = ki gazdagsággal útnak indúl, bajjal tér haza. Azerbaižáni példabeszéd.)*

baj-usz, baj-sz:

ujg. baj-ik *bajusz.*

osz. bïj-ïk *bajusz.*

báj *(elbüvölő titkos erő);* bájol:

cs. baj-lamak *büvölni, bájolni, kötni;* baji *báj.*

Jegyz. A *bájolás* és *kötés* kifejezések azonossága leginkább az *osz.* tájbeszédben látszik ki. Itt még ma is mondják az elbüvölt egyénről, hogy *bagli dir,* mi azt is jelenti, hogy *kötve van;* és a büvöléstől megszabadúltról: *bagïnï čözmišler = a kötelét feloldották.*

bal (bal-*kéz*), balog:

cs. osz. sol *bal.*

bálta:

osz. és *ujg.* balta *fejsze, fegyver.*

cs. baltu *fejsze, balta.*

jak. balta *nagy vas kalapács.*

banya *(vén asszony):*

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-31259/fragment/page=00000027

a keleti törökségben is előfordúl a *perzsa banu öregasszony* — hason jelentésben.

bár:

osz. barim *vagy* barin *hacsak, bár.*

bar-angolni; barkácsolni:

cs. bar-mak *járni, menni;* bar-kalamak *lassan járni;* bar-ku *járás.*

osz. var-mak *járni.*

bar-lang:

ujg. cs. bar-lak *menedékhely. (barlaki turlaki bolmajan kiši = egy ember, ki nem tudja (kinek nincsen) hová menni és hol állani.*

bar-om:

cs. és *ujg.* bar-ïm *vagyon és birtok.*

Jegyz. Valamint a magyarban megfordítva *jószág* vagyon és állat értelemben használtatik: úgy az arab *mal* szó, mely eredetileg *vagyont* jelent, az összes törökségben, még a mongoloknál is *állatot* jelent. Ugyanazon viszony létezik a szláv *lichvo* = nyereség és barom, a latin *pecus* és *pecunia* között is.

bát-or:

ujg. bat-uk *magas, erős;* bator *bátor.*

cs. bat-ir *bátor.*

Jegyz. bator és batir török szó gyakran a perzsa *bah adur* (kiejtésben *badir)* szóból eredtnek tartatik, minek hibás voltát az *ujg. bat* gyökszó eléggé bizonyítja.

béka:

cs. baka *béka.*

osz. baga *(kurbaga) béka.*

Jegyz. azaz *száraz béka,* megkülönböztetésül a *szu bakaszi (vizi béka) csigától.*

bék-e; békíteni, békés:

ujg. bek *kötés.*

cs. bekitmek *kötni.*

Jegyz. Hogy az abstract fogalmu *béke* szó a *kötni, kötés* concret cselekedetének megfelel, azt bizonyítja: *először* a magyar békét kötni, frigyet kötni féle kifejezés; *másodszor* a *cs.: aralari bekik* köztük béke van (azaz kötés) féle kifejezés, minek az ellentéte: *aralari čözük* haragban vannak (azaz feloldva van a köztük levő viszony). Egyébaránt valamint régente a békülést bizonyos keleti népeknél az illető

felek közti kézkötés szertartása jellemezte, épen úgy most is adás vevésnél Középázsiában az illetők kezöket az öv lelógó végével egy két perczre megkötik. A kézkötésről fenmaradt az Európa szerte szokásos kézfogás is.

bék-ó:

ujg. bek *zár, kötél;* bek-ik *kötés;* bekikli *kötő, záró.*

cs. pek *szoros;* bek-itmek *szorosítani, kötni;* bekik *kötve, zárva.*

bél *(intestina)*, bél *(gyertyának bele)*, velö *(cerebrum):*

cs. pel-te, pilte *gyertyabél, mécs.*

osz. bej-in *velő.*

bély-eg, pél-da, bil-leg *(ismertető jel):*

ujg. bil-ik *tudás, tudomány, ismeret;* bel-kü *jel, példa, bélyeg.*

cs. bil-gu *bélyeg;* bilgürmek *bélyegezni, ismertetni.*

beng *(valami gyümölcsnek egyes szeme)* bengészni *v.* böngészni *(egyes szemeket vagy szálakat szedni):*

cs. meng *szümölcs, anyajegy.*

osz. beng *(anatoliai tájbeszédben) anyajegy.*

benge *(növény rügye):*

cs. pündök *bimbó, rügy.*

bér, bérelni:

cs. ber-e *kölcsön, bér;* beresile almak *kölcsönvenni.*

jak. bieri *adomány.*

osz. vere *kölssön, szerződés (Joktur szizinle veremiz Nincs köztünk szerződés. Pecsevi.)*

Jegyz. A *kölcsön* és *bér* szók közti viszony a német *Lohn* és *leihen* közt is megvan.

bet-eg, betegszik *(aegrotare, morbo laborare):*

cs. bitik *és* bötük *vége felé járó, fonnyadozó a* bitmek *v.* bötmek *igéből.* Hasonló észjárás létezik az *ujg.* iksik = beteg és a későbbi török iksik = hiányos között.

bet-ü, betüzni:

cs. bet-ik, bet-ek *irat;* bitmek *írni,* bit-kuǰi *író.*

ujg. bitik *írás,* bitikči *író,* bičik *irat.*

bics-ak:

cs. osz. bič-mek *vágni,* bi-čak *kés,* bički *fürész.*

bika:

cs. buka, buga *bika.*

osz. bug *bika.*

bil-incs:

cs. bil-ek *kézcsukló, a kar alsó része.*

osz. bil-ezik *karperecz.*

biz-ni, bizalom:

cs. bütmek *hinni, bízni.*

ujg. bütük *bizalom, hit.*

bób, pup, pupos:

cs. püp-ük *bób.*

bocs-átani, bucs-u, bucsúzni:

cs. boš-atmak *elereszteni*) elbocsátani, feloldani;* boš-ulmak *eltávozni, feloldozni.*

*) *avratini bošatmak nejétől elválni, vagy nejét elbocsátani, szokásos szójárás.*

bog, bog-ozni, bog-as:

cs. bog-un *bog, csomó;* bog-unluk *bogas.*

osz. bag *csomó, kötés*, bag-lamak *kötni;* bog-um *csomó.*

bog-lár *(Agraffe):*

osz. bag-lamak *kötni, zárni.*

boglya:

jak. bugul *boglya (Heuschober).*

bográcz:

osz. bokráč *kis katlan.*

bok-a *(talus):*

cs. bak-aj *és* bok-aj *lábszár;* bog-ak *vagy* bogaki *béko azaz lábszáron levő kötél vagy vas.*

bolingatni:

ujg. balinklamak *hánykolódni, ide s tová vetni.*

boly-gani, boly-gatni, boj-gatni:

cs. bol-gamak *bolygatni, fölkavarni;* bolganmak *fölkavaródni;* bolganik *fölkavarodva, zavart;* bolganiklik *forradalom, zavarodottság.*

osz. bul-anmak *zavarodni*, bulandïrmak *zavarni.*

bor, boros, borozni:

ujg. bor *bor;* borči *boros, bort ivó;* borčilik *borozás.*

cs. osz. boz-a *hevítő ital.*

bor-nyú, bor-nyadzik, borgyú *(göcsei nyelvjárás):*

cs. boz-agu *vagy* boz-gu *borjú.*

soz. boz-au *borjú.*

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-31259/fragment/page=00000030

csuv. puru, pru *borjú.*

bors:

cs. borč *bors;* kizil borč *paprika (veres bors).*

borsó:

cs. burčak *és* burčag *borsó.*

csuv. purza *borsó.*

bor-u *(borús idő, felhőkkel eltakart ég):*

cs. bur-a *szélvész.*

osz. bora *szélvész.*

jak. borolχoi *borús;* boruor *alkonyat, sötétes idő.*

bor-ulni, bor-ítani, bur-ulni:

cs. bor-umak, börümek *födni, betakarni.*

jak. börüö *födél, boríték;* bürüi *borítani, eltakarni.*

borz *(állat):*

cs. porsuk *borz.*

osz. borsuk *borz.*

bossz-u, bosszus, bosszankodni:

ujg. boši *harag, gyülölet, bosszú;* bošilik *bosszúság;* bošmak *haragba jönni, dühösködni.*

cs. bošmak, bušmak *haragudni, bosszankodni. (Abuska.)*

bot-kó *(csomó)* büt-ök, büty-ök:

cs. but-ak *bütök;* bot-ur *rög, göröngy.*

bö, böv, boly-os, buja:

osz. bol *bő,* bollanmak *bővülni;* bolluk *bőség.*

cs. baj *dus, gazdag;* mol *bő.*

bög-ni, bugni:

cs. bug *trombita;* bögürmek *v.* böjürmek *bögni, ordítani.*

bögre *(kis főző edény):*

cs. bögür *katlan alatti edény;* böjür *öböl.*

böl-cs:

cs. bil-iš *tudás;* bilkuǯi *tudó.*

osz. biliǯi *tudó.*

böl-csö:

cs. bel-šik *bölső, ringató, himbálódzó.*

osz. beśik *bölcső.*

bőr:

cs. baru *bőr;* börke *lepel, fátyol;* börünǯek *lepel.*

osz. borunǯak *gázféle fátyolszövet;* börk *köpönyeg.*

buta:

cs. poč *ostoba, buta.*

osz. budala, butala *ostoba, dőre.*

búza:

cs. budaj *búza.*

osz. bogdai *(kiejtve* bódaj) *búza.*

buzogány *(szétszúzó fegyver):*

osz. buzdogan *buzogány, talán a régibb* buzdorgan *szétütő, széttörő.*

bű, bübáj, bűvös, bűvülni:

osz. büjü *bűbáj,* büjülemek *bűvölni.*

büt-ű *(csúcsa, vége valaminek):*

ujg. bütkü *vég, csúcs; a* bütmek *végződni igeből.*

bűz, büzös, büdös:

osz. pis (koku) *büdös (szag).*

cs. is *büz (Abuska).*

Cs.

Csak:

osz. čak*)*addig, csakannyi. P. o.* čak buraja geldik = *csak idáig (és nem tovább) jöttünk.* čak soñra = *csak azután.*

*) *Az újabb oszmánlíságban* čak *helyett inkább* ančak *használtatik, azon különbséggel, hogy az első a mondat elején az utóbbi a mondat végén áll.*

csák-ány, csáklya:

cs. čakan *hosszú nyelü bálta;* čaku *kés;* čakmak *vágni, ütni.*

osz. čakï *kés.*

csal-án:

cs. čalagan *csalán, szószerinti értelemben a szúró, a vágó.*

csalit:

osz. čali *cserje csalit.*

csalni, csalás, csel:

ujg. čal *csalás, álnokság.*

osz. čalïm *csalás, álnokság;* čalmak *lopni* *).

*) *čalmak az oszmánliban inkább a rosz úton való eltulajdonítást, mint positiv lopást jelent, mely utolsó szóra ogurlamak v. ourlamak orozni ige létezik.*

csapás:

osz. szapïš *bevágás, benyomás. Lásd szabni.*

csapni, csapás:

cs. čapmak *vágni, ütni, vágtatni (lóháton.)*

osz. čapmak *berohanni, betörni valami helyre.*

csat:

cs. čatag *a sátorderék szőnyegeit vagy nemez darabjait összekötő nemez darab.*

os. čati *két gerendát összekötő deszka.*

csat-olni, csatlakozni:

osz. čatïšmak *csatlakozni;* čatmak *csatolni;* čatïk *egybekötve, összecsatolva.*

csat-tanñi, csattogni;

osz. čatlamak *csattanni, pattanni, elrepedni.*

csav-arni:

osz. čev-irmek *fordítani, megfordítani.*

csecs, csécs *(hímlő):*

cs. čeček *hímlő, virág, rügy és más kis gömbölyded alaku kinövések.*

osz. čiček *virág és hímlő.*

csék, csök *(bikának nemző része):*

cs. čük *v.* čök *penis.*

csel-ekedni:

osz. čališmak *dolgozni, iparkodni.*

cs. čalik *buzgó;* čalikmak *buzgólkodni.*

cseng, csang, csengettyü:

cs. čang *harang, visszhang;* čangirti *harangozás.*

osz. čangirdak *csengettyű.*

csepp, cseppegni:

cs. šeppik *folt (mely zsír vagy más egyéb folyadék lecseppegésétől eredt);* šeppikli *foltos, szennyes;* šepmek *cseppegtetni.*

osz. čepel (hava) *cseppegő (idő) a midőn a hó felolvadáskor a házfédelekről lecseppeg;* čeplek *csipás szemü.*

csig-a *(egy forgó, körben mozgó szerszám, mint a milyen mozgó csiga, a tekerő csiga stb.*

cs. čigir *a vízvezetéki készületeknél használt forgó kerék;* čigrik *rokka;* čigrilmak *forogni.*

osz. čïkrïk *csiga, hajtócsiga;* čïkrïkčï *esztergályos (csigákat készítő).*

csik-arni:

osz. čïkarmak *kihúzni, kivonni;* čïkmak *kijönni.*

csïko:

cs. čikin *csikó (Abuska.)*

csillag, csillogni:

cs. jillag *fényes, ragyogó;* jolduz *csillag;* jalduz *fény, aranyozás;* jilman *fényes;* jiltramak *ragyogni.*

osz. jïldïz *csillag;* jïldïrmak *ragyogni, fényleni.*

csin, csinos, csintalan:

cs. čirai *szépség, csin;* čirailik *szép, csinos.*

csípni, csipdezni:

cs. čimdamak *csípni.*

osz. čimdiklemek *csipdezni, csípni;* čimdik *csipés (zwiaken).*

csir, csira, csirázni:

cs. (türkmen tib.) ǯirlamak *kibugyogni, hifakadni.*

csiríz:

osz. čeriš *és* čiriš *csiriz. (Tán újabbkori kölcsönvétel a törököktől, minthogy a csizmadia mesterséget illetöleg több szó jutott hozzánk a törökből.*

cs. širiš *csiriz.*

csisz-olni:

cs. osz. čizmek *kitörölni, törölni;* kizak *szánkó.*

-cska, -cske, *kissebbítő rag,* csekély:

cs. osz. čik, čuk *és a kissbbítés legnagyobb foka* ǯegiz, ǯejiz. *P. o. kizčik lányka, kizǯegiz kis lányka.*

csuv. saγal *kevés, csekély.*

csomb-ok *(csomó, gomoly)* csömbük:

cs. ǯumbak *talány, csombok, csomó. Így* ǯumbakni česmek *talányt megfejteni azaz feloldani.*

csom-ó:

cs. čom *rakás, minden saja tárgy, a testek massiv gomolyféle állapota. P. o.* čom altin *massiv arany. osz.* som altïn *massiv arany.*

ujg. čomlamak *gyűjteni, rakásra tenni.*

csonka:

cs. čunak *egy csonka fülű és szarvú állat.*

csont:

cs. söngek *csont.*

osz. sömük *és* kemik *csont.*

csop-ort, csopor:

cs. čopor *gomoly, rakás;* čoporošmak *egy rakásra jönni.*

csorda:

cs. sürgü *csorda, nyáj;* čor *rakás, gyülekezet.*

osz. sürü *csorda, nyáj.*

cső, csöv:

cs. čubuk *cső, vessző.*

osz. čïbuk *cső, pipaszár.*

csök-kenni:

osz. čökmek *ledülni, leesni; gönülli* čökti, = *kedélye csökkent, elcsüggedt.*

cs. čökermek *leejteni, leereszteni; tiz* čökermek = *térdre esni (térdet leereszteni.)*

csökönyös *(ló):*

csuv. čïγïnže *csökönyös.*

csölönk:

osz. külünk, kölünk *kalapács, harangnyelve.*

csöm-ör, csemer *(a vér túlságos sűrüsége, és az abból eredt kedvetlen állapot; egy betegség, mely a tatároknál is megvan és náluk is az inak dörzsölése által gyógyítatik):*

cs. čömük *sűrü, aludt (vér);* semir *kövér.*

csönd, csend, csendes:

cs. tinč *csendes, nyugodt;* tinčlik *csend, nyugalom;* tinčlenmek *magát kipihenni.*

njg. šök, šöt *csendes:* šök turmak *csendes lenni.*

csöp-ű, csepü:

cs. čöbüt *csöpű, kócz;* čubališmak *összekuszálódni (czérnáról).*

osz. čoprušuk *gomoly.*

csörcs, csörcse, csörcső *(fülbevaló, ékszer, régi szó):*

osz. čerči *díszárúczikk.*

csörege, csörge:

osz. čörek *egy ropogós tészta,* melyet ünnep napokon sütni [szoktak.

cs. čörek *kenyér.*

csörhe:

cs. čörpe *csörhe.*

csúcs:

cs. uč *vége, hegye valaminek.*

osz. uǯ *vég.*

Jegyz. A magyar *vég* és *végett* közti viszony a *cs. uč* = vég és *učun* = végett szókban is megvan.

csup-a, csupasz, csupán:

osz. čïplak *meztelen,* čïr čïplak *egeszen meztelen.*

cs. čuplak *meztelen;* čupulmak *hámzani, kérgéből borítékjából kivetkőzni.*

csúszni:

cs. osz. kïzmak *csúszni;* kïzak *szán (t. i. csúszó).*

csutak, csutkó:

cs. čutur *rövid és vastag testekről, törpe;* tutku *fogó nyél;* čut *rövid bot, melylyel a tüzet piszkálják.*

Cz.

czöv-eg, czövegelni: *[tán a német Zweck szóból?]*

cs. čivik *v.* čüvük *szeg;* čüvüklemek *szegezni.*

osz. čivi *szeg;* čivilemek *szegezni.*

D.

Dagadni, daganat:

jak. dagdai *erősen megdagadni.*

osz. dag *hegy, fekély.*

danolni *(dalolni) és* tanúlni *közti viszony, melynek gyöke* dan, *a persa eredetre mutat, a cs. osz* okumak *tanúlni, olvasni és danolni több jelentésü igében is megvan:*

Jegyz. Persául dan = *tudó;* danisten *tudni.*

dara:

cs. tarig *dara.*

osz. dari *dara.*

dar-ab, darabolni:

cs. taram *darab,* tirim *töredék, az avált tirmak* = *törni igéből.*

osz. dïrïm *darab.*

daru:

cs. torna *daru.*

osz. turna *daru.*

jak. turuja *daru.*

dél:

cs. žilli *meleg;* žilitmak *hevítni, melegíteni.*

osz. deli (kanli) *meleg v. forró (vérü), azaz fiatal ember;* deli *dalia.*

jak. čilas *meleg, melegített.*

dér, deres *(szín):*

cs. kiran *dér;* kïr *deres, szürkület;* kir atmak *szürkülni, derűlni.*

derű, derül:

cs. turuk *tiszta, világos;* turulanmak *tisztúlni, derűlni.*

díj, díjazni:

cs. dejmek *érni, felérni;* dejer *becs, érték;* dej *utószó* ként, hasonló *értelemben.*

dilló *(együgyü, ügyetlen. Székely szó):*

cs. žilli *bolond.*

dirib, darab:

osz. dïrïm *darab. P. o. dïrïm dïrïm = dirib-darab.*

disznó:

csuv. sïsna *disznó.*

dob *(tympanum)* dobolni:

cs. dömbek *dob, féldob;* top *gömb.*

osz. dovul, daul *dob;* top *gömb.*

domb, dombos, domborodni:

cs. dumbak *domb;* tombalak *gömbölyü emelkedett.*

dőlni, dűlni:

ujg. töngülmek *hajlani vagy fordúlni, valami vagy valaki felé.*

dőlő, dűlő:

osz. dönüm *dűlő (iki dönümli tarla = két dűlős szántóföld).*

döngeni, döngetni, döngülni *(földet súlyokkal. Székely):*

cs. dögmek *ütni, verni;* dögülmek *veretni.*

osz. döjmek *és* dövmek *verni, ütni.*

dönt-eni:

cs. töngtermek *felfordítani.*

ujg. töngti *felforgatás, ledöntés.*

jak. tüngner *feldönteni.*

dörzsölni:

cs. dörsülemek *dörzsölni;* dörsülešmek *egymáshoz dörzsölődni,*

dugasz, dugacs:

osz. tikač *dugasz.*

dugni, dugúlni:

cs. osz. tikmak *és* tïkamak *dugni;* tikilmak *dugúlni.*

E. É.

Eb:

cs. osz. it *kutya.*

éd *(édes)* íz:

cs. tat *édesség, íz;* tatli *édes, ízes.*

ujg. tatik *édes, jóízü.*

osz. dad *íz;* tatli *édes.*

edény, ediny *(Mol. Alb.):*

cs. ediš, idis *edény.*

edzeni:

cs. ažimak *fájni;* ažitmak *sérteni, fájdalmat okozni,* aži *fájdalmas, keserű.*

ég, égi:

cs. kök, *ég, menny, kék.*

osz. gög *ég, menny, kék.*

Jegyz. A magyar szó *ég (menny)* úgy viszonyúl a *kék* szóhoz, mint a török *kök* = *menny,* a *kök* = *kék*-hez. A *k* elöhang elenyésztéről lásd a hangváltozásról szóló czikket.

egész:

cs. ögüs *mind, sok.*

ujg. egüs *tökéletes emelkedett, sok.*

égni, égetni, égés:

osz. jakmak *égni;* jakï *égetés, a bör égetésére használt flastrom.*

éh, éhség, éhes, éhezni:

cs. ač *éh;* ačlik *éhség.*

osz. až *éh;* ažlik *éhség.*

ejteni *(kimondani):*

cs. aitmak, ajtmak *beszélni;* aitim *beszéd.*

osz. eitmek *mondani.*

jak. et *mondani, ejteni.*

ék *(cuneus),* ékelni, ékezni:

cs. iklik *ék, minden bevetett hozzácsatolt rész;* ikmek *bevetni, magot a földbe vetni.*

osz. ekmek *magot a földbe vetni;* ekinži *vető, földmíves.*

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-31259/fragment/page=00000038

Jegyz. Ugyanide látszik tartozni a magyar szó *eke* is, mint oly szerszám, mely a barázda nyitásra földbe vettetik.

elő, elé, előtt, elől, előre:

cs. eli *és* ilej *elé;* eldi *elé, előtte;* eldige *elébe.*

osz. ileru *előre.*

első:

ujg. ilik *első, előlálló, herczeg.*

osz. ilk *első.*

csuv. ilik *előbb.*

emni, emtetni, emlő:

cs. emmek *szopni;* emüšmek *szopdosni;* emgizmek *szoptatni.*

osz. emmek *szopni.*

emő *(csecs),* emse *emősdisznó.)*

cs. emük *) *emő;* emčik *csecs;* emzik *csecs bimbója.*

csuv. ama *nőstény.*

*) *Csak e szó* emüktaš = *szopótárs, sajátképen tejtárs osz.* szüt-kardás*ban létezik.*

én, enyém, engem:

cs. men *én;* menim *enyém;* meni *engem.*

osz. ben *én;* benim *enyém.*

enni, eszik, étel, étek;

cs. jimek *enni;* jim *étel;* ašamak *enni;* esremek *sokat enni.*

jak. asa *enni;* asi *evés;* ïsïk *étek.*

osz. jemek *enni;* jem *étel;* ïsïrmak *mohón enni, harapni.*

enyhe, enyhülni:

ujg. enč *ayugalom, csend;* enčinmek *enyhülni, csendesedni.*

osz. engül *v.* eñül *lassu, szelid.*

ép, épség:

osz. hep *mind, egész.*

cs. ep *tökély ügyesség;* epli *ügyes.*

ujg. epilmek *ép vagy tökéletes lenni;* epik *ügyesség;* epikli *ügyes.*

epe, epés:

ujg. öpke *epe, düh, harag;* öpkelik *epés, dühös, haragos.*

cs. öt *epe;* öpke *düh, harag.*

osz. öd *epe;* öfke *harag.*

épület, épülni, építeni:

cs. japü *épület.*

osz. japï *épület;* japï japmak *építeni;* japïžï *építő mester.*

ujg. ertem, artam *érdem;* ertemlik *érdemes.*

ereszteni:

cs. erištirmek *helyet engedni, valakit valahová éretni ereszteni.*

érni *(bizonyos helyig érni és valamit érni):*

ujg. ermek *valamit érni.*

cs. ermek *valahová érni, egy helyet elérni, megérni;* ergüzmek *valakit valahová juttatni;* erišmek *eljutni, elérni.*

Jegyz. értcni intelligere az oszmánli és csagatai nyelvekben is ermek igével fejezhető ki. Így akla ermek = érteni akla erdirmek = értésre adni, értetni.

erő, erős, erőlködni *(erőködni):*

ujg. erik *v.* erk *erő;* erin *szilárd, erős;* eriklik *v.* erklik *erős, hatalmas;* erklenmek *erősödni.*

ért, érett *(pro):*

cs. osz. jerde *ért;* jerinde *v.* jeride *érette, azaz helyette, a* jer = *hely szóból. (Vesd össze a* gyanánt *szóval.)*

érték:

ujg. ertük *érték.*

eskü, esküvés:

Az összes törökségben ički *ital, ivás és* and ički = *eskü, esküves, sőt még az új persában is* sökend khorden *vagy* jemin khorden = *esküt inni féle kitétel használatos. Hogy az eskü szertartása nem csak a magyaroknál, hanem más turáni népeknél is ivásból állott azt a történet eléggé bizonyitja, sőt az oszmánlik, kik szigorú mohamedánok voltak még hazánkban is éltek e szertartással, mit Pecsevi után tudunk, ki beszéli, hogy Budán egy magyar és török akép megesküdött, hogy egymásnak eret vágva vérüket iddogálták. A magyar eskü tehát nem egyéb, mint a bevett török szokás után nyelvünkben megmaradt török szó.*

esni:

osz. döšmek, *cs.* tošmek *esni;* tošürmek *v.* došürmek *leejteni.*

ész, eszes:

cs. es *esz;* eszlik *eszes;* eslenmek *észre térni.*

osz. us *ész;* uslu *eszes;* uslanmak *észretérni.*

év, évűlni:

cs. jil *év;* jillanmak *évűlni.*

ezüst:

cs. žeš *bronz.*

F.

Faj, fajta, fajzani:

cs. osz. soj *faj;* sojluk *fajú.*

ujg. kot *v.* koti *fajta, faj.*

falu, falvak:

cs. aul *v.* aulu *valamint egy egyesnek sátra, úgy egy egész családnak sátor csoportja, haza, lakás.*

fáradni, fárasztani:

cs. harmak *fáradni;* hargan *fáradt.*

osz. jorulmak *fáradni;* jorgun *fáradt.*

fark (nem *cauda,* hanem *hátúlsó rész* féle jelentésében):

cs. osz. arka *hát;* arkaru *hátúl.*

farkas:

cs. böri *farkas.*

ujg. börki *farkas.*

fedni, fedél, födél:

ujg. bötmek *fedni, takarni;* bötür *fedél, fátyol;* bötürmek *eltafejleni (elválasztani, különíteni):* [*karni.*

cs. osz. sojmak *kivetköztetni, kifosztani, megrabolni.*

fejni, fejős:

cs. sajmak *fejni;* sajak *fejös.*

fék, fékezni:

ujg. bek *kötél;* beklik *kötött, kötve, zárva;* beklemek *kö'ni.*

osz. bag *kötél, kötés.*

fekete:

ujg. bek *feketeség, szerecsen.*

fél, felezni:

cs. osz. bölmek *osztani;* bölüšmek *felezni, feleselni.*

feleség *(uxor.)*

cs. (türkmen) hele *feleség.*

felhő, felhös, felleg:

cs. bolut *felhö;* bolutlanmak *felhösödni.*

fér *(fi)* férj:

cs. er *fér (fi) és férj;* erlik *férfiasság.*

Valamint khanim bibim *és* begum *(sajátképen asszonyom uram, mely czímmel a nök megszólíttatnak)* nő, asszony *értelmében: úgy* erim *(férjem) a nöktöl* férj *jelentésben használtatik*

fesleni:

cs. ješmek *feloldani;* ješilmek *fesleni.*

fészek:

cs. biz *lyuk,* büzek *lyuk.*

osz. büzük *lyuk.*

fogyni, fogyasztani, fogyatkozni:

cs. bütmek *v.* bötmek *fogyni, végződni, végére járni;* bütkürmek *fogyasztani.*

osz. bitmek *fogyni, végződni.*

fojtani:

lásd: fulni.

folyni:

jak. buol*) *folyni (verfliessen);* uol *fogyni (folyadékokról);* uotu *lefolyás, apadás.*

*Jegyz.**) buol *a cs.* bol *azonosa még ezenkivül vagy tán épen határozottan levés, meglevés, elmulás értelmét birja, mi azon régi sejtelmemet igazolja, hogy a magyar* vol *és* foly *gyökszók azonosak.*

förgeteg, fergeteg:

osz. fïrtïna *fergeteg, szélvész.*

forogni, forgatni:

osz. fïrlanmak *és* furlanmak *(anatoliai) forogni;* fïrlatmak *forgatni;* fïrïldak *csiga.*

foszlani, fosztani:

cs. osulmak *foszlani, hámzani;* osmak *héjázni.*

főzni, főzetni:

cs. osz. piširmek *és* pöšürmek *főzni;* piširtmek *és* pöšürtmek *főzetni.*

jak. bus *főtt;* busar *főzni.*

fújni, fúvni, fúni:

cs. pulamak *fújni.*

fúlni, fojtani:

osz. boulmak, bogulmak *fúlni;* bogmak *fojtani.*

fúrni, fúró:

cs. burumak *fúrni, csípni;* buru *(has) csikargás, fúrás;* boru *fúró;* burušmak *összefúródni, összegyúródni.*

osz. buru *fúró;* burumak *csípni, fúrni.*

furulya:

osz. boru *síp, trombita.*

futni:

cs. pat *gyors, sebes.*

fü, füves:

cs. güj *fü.*

fül, füles:

cs. osz. kulak *fül;* kulp *füle valami edénynek;* kulpluk *füles edény.*

fürt *(haj):*

cs. börček *v.* bürček *fürt (haj);* börčekli *fürtös.*

fűzni:

osz. büzmek *összeszorítani;* bözülmek *összeszorúlni, összezsugorodni.*

G.

Gázolni, átgázolni:

jak. kes, kesebin *gázolni;* keserd *gázoltatni.*

gebe

cs. azerbaižani) gebe *felpuffadt hasu, földagadt.*

osz. gebe *terhes.* *)

*) *Anatoliában valamint a keleti töröknél a* gravidus *inkább* jüklü = *terhes, a* jük = *teher-ből.*

gebedni, gebélni:

osz. gebermek *döglenni, meghalni (állatokról).*

gerincz, gernye *(Kriza)* gereznye = *női öltöny, mely mente formájában hátúl lelógott.*

osz. geri *hátra, vissza;* gerilemek *hátrálni.*

góbé *(kopasz, félmesztelen nyak. Somogy.):*

ujg. kobi *üres, sivár, mesztelen.*

gomboly, gombolyag:

osz. kambur *és* gambur = *mindennemü púp dudorféle kinövés.*

göndör *(haj):*

jak. kuduru *fürt;* kudurulaχ göndör.

görbe, görbülni:

osz. kïvrïk *meghajtott;* kïvrïlmak *meghajolni, hajlani, görbülni;* kïvïrmak *meghajtani;* bögri *görbe.*

görény:

jak. kïrïnas *hölgymenyét.*

gőz, gőzölögni:
osz. süs *(azerbajǯani tjb.)* süs *köd, sűrü levegő.*

Gy.

Gyalog, gyalogolni:
cs. jajak *gyalog,* jajaklamak *gyalogolni.*
osz. jajan *gyalog.*
ujg. jatak *gyalog.*
Jegyz. A gyaloglás, azaz *lónélküliség* a turáni népeknél a szegénység nyomorúsággal azonos. Így *osz. sen onun janinda jajan kalïrsïn = te szegény [gyalog] vagy ő mellette.* Innét magyarázható, hogy a *jal, gyal* gyök a kérdéses nyelvekben még a következő szóknak is alapúl szolgál:

magyar:	csagataj:
gyalázni:	jalang *meztelen.*
	jal *segény alacsony.*
	jalgin *sovár.*

gyalú, gyalúlni: *[lak kitépéséről mondatik*
cs. osz. julmak *kitépni, szaggatni. Az egyes szakálszörök és füszá-*
gyanánt:
cs. janida *helyett;* janlik *hasonló, ként.*
osz. janïnda *helyette.*
gyanú, gyanítani:
osz. añmak *gyanítani;* añdïrmak *gyaníttatni, eszébe juttatni.*
gyapjú, gyapjas:
cs. japuk *gyapjú, takaró (trkm.);* japak *összeragadt csomós gyapjú.*
osz. japak *gyapjú.*
gyapor, gyapora, gyaporodik:
ujg. jab, jap *sok, gyors;* jabormak, japormak *gyarapítani;* japrak *igen sok;* japrakin *sokan, gyorsan.*
gyaratni *(gyapjút, kendert fésülni):*
cs. tarakmak *fesülni.*
osz. taramak *fésülni.*
gyarló:
ujg. jarlik *tehetetlen, nyomorúlt (a szövegben* miskin = tehetetlen *arab szóval interpretálva).*
cs. jarlik *szegény.*

gyász, gyászolni:

cs. jas *gyász. (Úgy szintén az oszmánliban, hol tévesen az arab eredetü* jees ياس *szel mi sajátképen szomorúságot bút jelent összetévesztetett. Arabúl gyász* = matem.

gyáva:

cs. jaba, java *haszontalan, semmire való, hiú;* ǯaba *haszontalan.*

osz. jovan *sovány, rosz, silány.*

gyékény:

cs. jeken *gyékény és a káka a miből készül.*

gyenge, gyönge, gyöngéd:

cs. jengi *új, fiatal.*

gyeplő, gyepelni:

cs. jöb *és* jeb *kötél;* jeplik *kötőszerszám;* jeplemek *kötözni.*

osz. ip *kötél.*

gyere, gyerünk, gyertek;

cs. osz. jürü *menj;* jürelik *és* jürelink *menjünk;* jürünk *menjetek.*

gyerek, gyermek:

cs. jauruk *gyermek, ficzkó, madárfi;* ǯer *gyerek, inas (Abuska).*

osz. jauru *gyerek, madárfi.*

gyík:

cs. čijan *skorpió.*

gyógyúlni:

lásd: jog.

gyomor *(nem annyira* stomachus, *mint* belső üreg *jelentésében. P. o. a föld vagy hegy gyomra):*

cs. tamur *ér, belső üreg (P. o. tagning tamuruni ačmak = a hegy üregét megnyitni.)*

gyök, gyökér, gyökerezni:

cs. osz. kök *gyök;* köklenmek *gyökerezni.*

gyömörni, gyömöszölni:

cs. jümrülmek *összegyúródni, összezsugorodni;* jümürmek *gyömörni;* jümrük *v.* jomruk *ököl (összetett kéz).*

gyöngy:

cs. jinǯü *gyöngy.*

ujg. jünǯü *gyöngú.*

osz. inǯi *gyöngy.*

gyönyör, gyönyörü, gyönyörködni:

ujg. köndürmek *örvendeztetni, gyönyörködtetni;* köngül, *kedély*

cs. gönenmek *v.* könenmek *örülni*, gönenǯ *öröm*; köngül *jókedv, tetszés, szív.* *)

osz. göñüllü *önkénytes, jó szántából*; göñülsüz *kedvetlen.*

*) köngül *a török-tatár nyelvekben csak elvont fogalomban szivet jelent. Ez utolsó szó mint testi rész, mint fő veredény mindenütt* jürek.

gyözni, győztes, győzedelem:

osz. jauz *hatalmas, erőszakos, megférhetlen, vad*; jauzlanmak *hatalmaskodni, erőszakoskodni.*

gyúlni, gyújtani, gyúladni:

cs. güjmek *égni, gyúladni*; güjdürmek *gyújtani égetni.*

gyúrni:

osz. jourmak *és* jogurmak *gyúrni. P. o.* χamir *jourmak* = *tésztát gyúrni.*

gyülni, gyűjteni:

osz. jïgïlmak *gyűlni*; jïgïliš *gyűlés*; jïgmak *gyűjteni.*

gyümöcs, gyümölcs:

cs. jimiš *gyümölcs.*

osz. jemiš *gyümölcs.*

gyűrni:

lásd türni *(plicare).*

gyűrü, gyűrük *(abroncsféle)*:

osz. jüzük *gyűrü.*

csuv. sürő *gyűrü.*

gyűszö:

osz. jüksük *gyűszö.*

H.

Ha *(mikor)*:

ujg. kali *ha, mikor.*

hab *(spuma)* habarni *(buzzogni)* habozni, habarék:

cs. kaiparmak *habozni*; kabarmak *feldagadni, buborékot hányni*; kabarǯuk *habarék, buborék.*

osz. kabarmak *hólyagot vetni, habozni.*

jak. köb *a felszínen úszni.*

hagyni *(egy helyen hagyni)*:

cs. kojmak *hagyni. P. o. koj tegme* = *hagyd, ne nyúlj hozzá.*

osz. kojmak *letenni, valamit egy helyen hagyni.*

haj *(crinis):*

cs. kil *haj.*

osz. kïl *haj.*

haj *(külső része valami testnek, mint kenyérhaj, párnahaj):*

lásd: héj.

háj, hájas:

osz. jag, jah *zsír;* jagli *v.* jahli *zsíros;* jaglamak *v.* jahlamak *kenni, zsírozni.*

hajkálni, hajkórászni*) *(kiabálni):*

cs. kajkirmak *kurjantani.*

ujg. katkurmak *jajveszékelni.*

*) *Szabó Dávid.*

hajma, hagyma:

cs. sojgan *hagyma (sojmak lehámozni igéből, azaz a magát lehámozó növény.)*

osz. sohan, sogan *hagyma.*

hajó, hajókázni:

cs. kajuk *hajó,* kajukči *hajós.*

osz. kajïk *csolnak.*

jak. χajik *hajó.*

hajolni, hajlani, hajtani *(flectere):*

cs. kajilmak *hajolni;* kajmak *hajtani.*

osz. ejilmek *hajlani;* ejmek *hajtani.*

hajtani, hajtó:

cs. haitamak *hajtani.*

jak. χaida *hajtani.*

hal *(piscis):*

cs. baluk *hal.*

osz. balïk *hal.*

halom, halmozni:

cs. koli *halom;* kalamak *halmozni;* kalin *rakás, sok.*

hálni *(nem feküdni, hanem meghálni, maradni féle értelemben):*

cs. osz. kalmak *maradni.*

hamis:

osz. janlïš *és* janïš *hamis;* janïlmak *csalódni;* janïltmak *csalatni.*

hang:

ujg. ong *hang;* ongdamak *híni, hangoztatni.*

cs. on *hang.*

osz. öñ *hang;* önlü *híres.*

hangya:

osz. karïnǯa *hangya.*

hány, hányan:

cs. kangǯe *hányan, minő áron.*

hányni:

osz. kajnamak *buborékot fölhányni, forrni. (Így deniz kajnar = habzik a tenger; kum kajnar = dombot vet a homok).*

harag, haragudni:

ujg. taruk *haraj;* tarakun *és* tarkun *haraggal, haragosan.*

jak. ereχ *harag, düh;* uor *harag;* uordaχ *haragos.*

cs. tarikmak *haragudni.*

osz. targïn *haragos;* tarïlmak *haragudni.*

haris *(rallus crex):*

csuv. kareš, karš *haris.*

harkály *(picus):*

cs. karkara *harkály.*

hason *(félmás)* hasonló, hasonlítani:

ujg. aš *és* eš *társ, fél, párja;* ešün *párosan, párjával;* ešünlü *a mi páros t. i. párjával levő, hasonló.*

haszon, hasznos, használni:

ujg. cs. asik *és* asig *haszon;* asiklik *hasznos;* asikmak *használni;* asikči *hasznothúzó.*

cs. osz. kazanǯ *haszon, nyereség,* kazanmak *nyerni.*

hat, hatan:

cs. alti *hat;* altin *hatan.*

osz. alti *hat.*

hát, hátúl, hátra:

ujg. kat *hát;* katin *hátúl, alatt;* jir katin *föld alatt;* katra *hátra.*

cs. adra *vissza, hátra.*

hatni, hatalom, hat-het *(lehetőséget kifejező szócskák):*

jak. χot *hatni, képes lenni. P. o. kisi χaraga χot pot ojura = egy erdő, melyen az emberi szem nem hathat;* χotu *hatalom.*

hátrálni:

cs. kaitmak *visszamenni, hátramenni;* kaitarmak *visszamenesztelni, megfordítani;* adarmak *megfordítani.*

hazug, hazudni:

ujg. azuk *vétek, romlás, roszaság;* azukmak *vétkezni.*

cs. azik *hamis, csalfa, rosz.*

hegy *(cuspis)* hegyezni:

cs. osz. uǯ *vége, hegye valaminek.*

héj *(kenyérhéj, párnahéj), bizonyos testeknek felső külső része:*

osz. kïj *part, szél. P. o. deñiz kïji tenger part. Kisázsiában azonban külrész, kéreg értelemben is használtatik. P. o. aba kïjïnï kes = vágd el a ruha* szegélyét; kïjmak *vágni, szelni, szeldelni.* *)

*) szelni *úgy viszonyúl* szél- *(margo)-hez, mint az oszmánli* kij = *szél a* kïjmak *szelni-hez.*

hely:

osz. il *és* el *ország, vidék. P. o. Rumeli Rumelia, azaz a Rumok (a nyúgotiak) országa.*

ujg il *ország. P. o. Turkestan ili Turkesztán országa.*

hét *(septem):*

cs. jeti *hét.*

osz. jedi *hét.*

hig:

cs. ikik *hig;* ikin *a folyammal, lefelé a vízen;* ikiš *folyam;* ikmak *folyni.*

ujg. üke *víz.*

hinni *(credere) hit.*

ujg. inan *hit;* inanǯ *bizalom;* initmak *hinni.*

osz. ïnanmak *hinni*

jak. itegel *hit;* itegei *hinni.*

hiúz:

jak. üs *hiúz.*

hívni, híni *(vocare):*

ujg. cs. indamak *híni, hívni;* indag *hívás, intés.*

hó *(nix)*, havas, havazni:

cs. osz. kar *hó;* kaj *hóval együtt eső.*

hód:

cs. osz. kunduz *hód.*

hogy-an *(quomodo):*

ujg. kajun *hogyan, hogy.*

cs. kaj-dag *v.* kaj-ak *hogyan, hogy.*

hol, honnét, hová:

osz. hani *hol.*

cs. kani *hol;* kaj, kaj *hol;* kajdin *honnét;* kajga *hová.*

holmi:

cs. ujg. kajuma, kaima *holmi;* kajuma türlük *holmi féle, mindenféle.*

homály:

ujg. komimak *homályosodni;* komitmak *homályosítani.*

homlok *(előrész):*

ujg. önlük *homlok, sajátképen előrész;* ön *elől, postpositióval.*

Jegyz. Ugyanezen észjárást lehet észrevenni az újpersa *pišane* homlok sk. előrész a *piš* = *elől* praepositióval, az ángol *forhead* homloknál és más nyelveknél is.

homok:

cs. komuk *homok (kazáni);* kum *homok.*

jak. kumaχ *homok.*

hon-n, honos:

cs. konmak *magát beszállásolni;* konak *vendég (a magát beszállásoló);* konušmak *egymás mellett lakni, társalkodni, barátkozni.*

osz. konak *szállás; ház;* konmak *beszállásolni.*

horog, horgolni:

cs. irgak *horog.*

hosszú, hosszant:

ujg. usun *hosszú,* usluk *hosszúság.*

cs. uzun *hosszú;* uzatmak *hosszabítani;* uzanmak *hosszúra nyúlni.*

jak. usun *hosszú (idő és térre nézve).*

hoz, hozzá, hozzája:

ujg. öz *hoz;* özkike *hozzája.*

cs. kaš *hoz, hez;* kašiga *hozzája;* kat *hoz, hez;* košmak *hozzátenni, hozzácsatolni.*

hökkenni:

cs. örkmek *megijedni, meghökkeni;* örketmek *megijeszteni.*

hörp, hörpölni, hörpenteni:

cs. hörpüldemek *hörpölni;* hörpüldetmek *hörpöltetni.*

hős:

cs. kočak, gočak *hős, vitéz;* koža *derék, agg, igen vagy.* Ha kočaklarim *hajh hőseim.*

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-31259/fragment/page=00000050

csuv. kačče *vőlegény.*

húg *(soror minor):*

cs. uka *húg.*

húgy *(urina):*

cs. suduk *húgy.*

osz. sïdïk *húgy.*

jak. ik *húgy.*

húr, hurok:

cs. kur *kötél, hurok.*

hús:

cs. guš *(khinai tatár) hús;* gušluk *húsos* *)

*) *Mind a kettő valószinüleg a persa* gušt = hús *származékai, de különös, hogy úgy mint a magyar úgy a kh. tatár is a* t *végbetűt elvetette.*

hű, hív *(fidelis):*

osz. güvenmek *valakiben bízni, hinni,* güvenȝ *hiedelem, bizalom.*

hüs *(hűvös)* hüselni a *(hüvösben lenni):*

osz. üšümek *fázni;* üšük *hűvös. P. o. hava üšük dir = hideg idő van (Anatolia).*

I.

Idegen:

ujg. jatik *idegen, idegen országbeli;* ütek *és* ötek *idegen, vándor, elmenő, a* konuk = *letelepedő, egy helyen maradó ellentéte.*

cs. jat *idegen;* jatlik *idegenség (die Fremde).*

idő, ideje, idős:

ujg. üd, üt *idő;* üti *olykor-olykor;* ütinde *idején.*

cs. üȝür *idő;* adag *idő, évszak (Abuska).*

ig *(usque, ad):*

cs. deg, dek *usque ad. P. o. derjadeg a folyóig.*

igc *(szó) isten igéje:*

ujg. ügemek *szólni, beszélni;* üȝi *szó, beszéd;* üȝiȝi *szónok, szóló.*

cs. üȝe *szó;* üȝeš *szóváltás;* üȝešmek *czivódni.*

igyekezni:

lásd: ügy.

ij, ijat:

cs. osz. jaï *ij.*

ijedni, megijedni:

cs. ilmak *szem megrezzenés, ijedtségről mondatik;* jelemek *hirtelen felugrani;* ildam *ijedtség (Abuska).*

iker, ikrek:

cs. ikiz *iker;* ikeü *kettő* *); iki *két;* ikin *kettőn.*

oszi igiz *iker.*

csuv. iger *és* jigir *iker.*

*) *A magyar* két *és* kettő *közti viszony a csagataiban mind a tiz sarkszámnévnél megvan.*

ikránni, ikrándani *(székely szó),* undorodni, irtózni:

cs. ikrenmek, igrenmek *undorodni, irtózni.*

osz. ijrenmek *undorodni.*

illanni, illasztani *(székely szó):*

cs. ildam *gyors, sietős;* ilgamak *futni, sebesen járni, vágtatni lóháton;* ilgar *futár;* ulak *futó. (Abuska).*

osz. jelmek *futkosni, futni.*

illat, illatozni:

cs. ij *illat;* ijlamak *illatozni.*

ujg. it *illat, jószag.*

ime:

cs. ene, ine *ime, itt van; nesze.*

ujg. anuk *kész;* anutmak *készíteni.*

in *(nervus)* inas:

osz. cs. sinir *és* singir *in.*

jak. inir *in;* inirdeχ *inas.*

inas *(sajátképen gyerkőcz, page és ez utóbbi értelméből a mai jelentést nyerte*)):*

cs. ini *öcs, fiatalabb férfi testvér;* inag *az uralkodó fiatalabb testvérei;* inʒke *piczi.*

osz. inʒe *vékony, kicsi.*

*) *Molnár A.-nél inas = cursor pedisequus-szal magyaráztatik.*

ingerelni, ingerkedni:

osz inʒemek *bántani, sérteni (szóval);* inʒenmek *sértődni.*

ujg. inʒkermek *bántani;* inʒkerilmek *sértetni, bántatni.*

inni, iszom:

ujg. isürmek *sokat inni, részegeskedni;* itiš *ital.*

cs. osz. ičmek *inni;* isramak *sokat inni;* isrük *ittas.*

jak. is *inni;* isecči *iszákos (Säufer).*

iram, iramlani:

cs. irvam *sebes forgás, örvény, gyors mozgás;* irvamlamak *sebesen forogni.*

írni, írás, írkálni:

cs. osz. jazmak *írni;* jazi *írás;* jazkulamak *írkálni.*

Jegyz. Kétes vajjon *jarlik jirlik* fermán, királyi levél vagy irat nem zárja-e magában *jar* = *ir* tehát *jazmak* régibb gyökét.

iró- *(irós vaj):*

cs. airan *iró, sajátképen* az elkülönített, *t. i. a vajtól elkülönített savó,* airmak *elkülöníteni igéből;* airanli maj *irós vaj és* szari maj *sárga vaj, avagy olvasztott vaj.*

iszonyú, iszonyodni, iszonyatos:

ujg. usanmak *utálni;* usanǯ *utálat.*

osz. usanmak *röstelni.*

íz, ízes:

ujg. isik *édes, ízes, jó ízü;* isinmek *ízt találni.*

izibe *(nyomban, rögtön):*

cs. iz *nyom;* izide *nyomába, rögtön utána.*

izzó, izzódik, izzad:

ujg. kiz *heves, tüzes;* kizmak *hevülni, izzó lenni.*

cs. kizik *izzó, tüzes, forró;* issik *hő, izzó.*

osz. ïssï *meleg, hő;* kïzmak *tűzbe jönni, haragudni;* kïzdïrmak *heviteni, haragitani.*

J.

Járni, járás:

ujg. jorimak *járni;* jorikli *járó;* jorik *járás.*

cs. barmak *járni;* bariš *járás.*

osz. varmak *járni;* variš *járás.*

ját *(székely) névtárs:*

cs. at *név;* ataš *(at-daš = névtárs) drusza.*

javos *(kuruzsló)* jós, javallani:

ujg. cs. jormak *álmot magyarázni, csodákat megfejteni;* joruk *álom magyarázat, valaminek megfejtése;* jorkuči *álom magyarázó.*

jó, javúl:

cs. jüb *v.* jub *jó, helyes, kedvező.*

ujg. süb *v.* sub *jó, helyes;* sübüt *kedvező idő, jó idő.*

jog *(dexter és jus)* gyógyúlni:

cs. osz. sag *egészséges (gyógyult), jobb kéz, jobb oldal;* saglik *egészség.*

ujg. ong *jog.*

jonkább *(inkább):*

ujg. cs. ong *jó, jog, egyenes, helyes.*

Jegyz. E szerint jonkább *(inkább)* azt tenné mint jobb, helyesebb.

jorgalom *(irgalom):*

cs. ujg. jarlikmak *és* jarlimak *kedvelni, szeretni.*

jönni, jövök:

cs. jaumak *és* jauvmak *közeledni, jönni;* jauk *és* javuk *közelgő, közeledő;* javukluk *közelség.*

jutni, eljutni:

jitmek *és* jetmek *jutni, eljutni;* jetišmek *valahová érni.*

K.

Kába *(stultus, fatuus):*

osz. kaba *buta, nyesetlen, goromba, parasztos.*

Jegyz. az *osz. kaba* ellentéte *inže* finom, vékony, eszes.

kajcs *(görbeség)*, kajcsa *(görbe lábu):*

cs. keč *görbe;* kečlik *görbeség.*

kajla *(befelé görbedő)*, kajolni *(görbedni):*

cs. kajilmak *meghajolni;* kajilgan *hajlott, görbe.*

kalokány:

cs. kalagaj *egy hosszú levelü és vékony hegyü fű.*

kalpag:

cs. kalpak *és* telpek *hosszú bőr süveg.*

osz. kalpag *hosszú süveg.*

kan *(disznó):*

cs. kaban kan *(disznó).*

jak. χan *nagy, hatalmas* *).

*) *Ezen utóbbival összefüggésben van a török-tatár* khan = fejedelem *szó is.*

kancsó:

cs. končak *ivó edény;* konča *nagy tál, tálcza (azerbaïžan.)*

kantár, kantározni:

osz. kantïrma *kantározás.*

jak. küntüs *kantár;* χantarga *a ló zabolájától a nyeregig érő szíj.*

kápa *(nyereg kápa):*

cs. kapa *fő.*

osz. kafa *fő.*

kaparni, kaparászni:

osz. koparmak *kitépni, kiszaggatni, kihúzni.*

kapcza:

cs. kapsamak *körülvenni, beburkolni;* kapsag *körülvevő, beburkoló, kapcza.*

kapni:

osz. cs. kapmak *elragadni, mohón venni.*

kapdosni:

cs. kapišmak *kapdosni.*

kapzsi:

osz. kapiǯi *ragadó, kapzsi.*

kapocs, kapcsolni:

cs. kapčak *zár.*

osz. kopča *kapocs;* kopčalamak *bekapcsolni, bezárni.*

kapu:

ujg kapuk *ajtó, kapu.*

cs. kapu *ajtó;* kapkamak *bezárni, betenni.*

osz. kapï *ajtó;* kapamak *bezárni, betenni.*

kar *(brachium):*

cs. kar *(khinai tatár);* karu *v.* kari *kar (Abuska).*

osz. kol *kar;* kolač *egy kar hosszúságu tér v. mélység.*

jak. χari *a billentyűn fölötti rész.*

kár, káros:

cs. karak *kár, rablás;* karakmak *kirabolni, kárba hozni;* karakči *rabló.*

karczolni, karczogni:

cs. karčimak *karczogni.*

karmolni:

cs. osz. tïrmalamak *karmolni, körömmel kapaszkodva járni.*

karó:

cs. kazuk *karó.*

osz. kazïk *karó;* kazïklamak *karóra húzni.*

károgni *(varjú v. holló):*

osz. kïrïg *károgás.*

káromkodni, káromlani:

cs. kargamak *elátkozni, káromkodni;* kargaš *káromlás.*

kasúl *(keresztül kasúl):*

cs. karšu *szemközt, át, keresztül;* karšu barmak *átmenni, keresztülmenni.*

kavarni, keverni:

cs. karmak *keverni, elegyíteni.*

osz. karïštïrmak *keverni, kavarni.*

kecske:

osz. keči *kecske.*

cs. ečki *kecske.*

keczel *(kutyakölyök):*

cs. kečel *kopasz, szőrtelen.*

Vesd össze kölyök *szóval.*

kefe:

osz. kefe *kéve formájában összekötött kis kézi seprő, mely kefe gyanánt használtatik;* kefelemek *kefélni, tisztítani.*

kék, kökény:

cs. kök *kék és zöld, úgy szintén ég, menny.*

osz. gök *ég, menny, kék.*

kell kellő:

cs. kerek *kellő és ige után kell. P. o.* kerek iš *kellő dolog;* ičmek kerek *inni kell;* ku kü (*a mongolban* kol) *szintén a kellést fejezi ki. P. o.* barku *járni kell,* bitkü *írni kell.*

osz. gerek *kell és kellő.*

kelni, *át*kelni:

cs. kilmek *jönni.*

osz. gelmek *jönni.*

kend, kendtek, *v.* keed, keedtek:

osz. kendi *ő maga.*

kény, kényelem, kényelmes:

cs. ken *bő, tágas, kényelmes;* kenlik *bőség, kényelem, tágasság.*

osz. geniš *bő, tág, kényelmes.*

jak. kien *bőség, tágasság.*

csuv. kajïn *kény, kényelem és* kajïnzir *kényelmetlen.*

kép, képen:

ujg. keb, kep *kép, mód, forma.*

osz. gibi *képen, hasonló,ként. P. o.* adam gibi *emberként.*

jak. kieb *alak, kep.*

kepe *(kalangya):*

cs. küdü *kalangya.*

kéreg:

cs. kirak *v.* kirag *szél (margo) part, kéreg, héj.*

Jegyz. A magyar kéreg úgy viszonyúl a *cs. kirakhoz,* mint a *magy. héj (kenyérhéj)* az *osz. kïj = part, szél (margo) szóhoz.*

kerecseny:

cs. karčuga *keselyű, egy ragadozó madár.*

keresni:

cs. karašmak *idestova nézni, keresni, keresgélni;* körmek *nézni;* körüšmek *idestova nézni.*

kerítés:

csuv. karda *kerítés, ól.*

kérni, kérdezni:

jak. kördüö *kérni;* kördü *kérés.*

kés:

cs. osz. kesmek *vágni, metszeni;* keser *barda, nagy kés.*

csuv. χiš *kard, szablya.*

késő, késni:

cs. keč *késő;* kečikmek *késni.*

osz. geč *késő.*

kevély:

ujg. kebenmek *v.* kevenmek *büszkélkedni, önbizalommal lenni;* kevenǯ *önbizalom, büszkeség.*

cs. kevek *üres, felfútt.*

ki *(kérdő névmás):*

kim *ki, kicsoda;* kim erse *vala-ki (azaz bárki légyen).*

kicsi, kicsiny kis:

cs. kičik *kicsi.*

osz. küčük *kicsi.*

kín, kínozni:

cs. kin *kín, baj, nehéz, bajos;* kinalmak *kínozni.*

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-31259/fragment/page=00000057

kísérni, késérni (Dunán túl):

ujg. kečirmek *vezetni, kísérni, sajátképen elmenesztelni, eltávolítani. P. o.* kišini aǯun din kečürken ölüm turur *a halál az ki az embert az életből kikíséri.*

kiszteni *(instigo, impello. Molnár Albert.)*:

cs. kistamak *buzdítani, sürgetni.*

kobak *(tök)*:

osz. kabak *tök.*

koboz:

cs. kopuz, *osz.* koboz *egy két vagy három húru zene szerszám.*

koldús:

cs. kuduš *(türkmen) kóborló dervis, koldús;* kolguči *kerő, folyamodó* (kolmak = *kérni igéből).*

komoly, komor, komorítani:

ujg. komimak *komorítani, elsötétíteni, homályosítani.*

kopár *(föld, hegy)*:

ujg. kovar *szárаz, fonnyadt;* kovarmak *elszáradni, fonnyadni. P. o.* kovarmiš jikačlar *kiszáradt fák.*

kopó:

osz. köpek *kutya.*

koponya:

cs. kapa *koponya.*

osz. kafa *koponya.*

koporsó:

cs. kopur *tok, tegez;* kopurǯuk *skatula, szelencze.*

jak. kourǯak *koporsó.*

osz. kobur *pisztolytartó.*

kor, koros:

ujg. kar *kor;* kurtaka *öreg;* karimak *öregedni.*

cs. kari *öreg;* karimak *öregedni;* karilik *öregség;* koron *idején.*

osz. kart *öreg, koros.*

Jegyz. A *magy. korán* és *koros* szóknak közös gyöki viszonya a *cs. ïr* = *korán* és *ireg* = *koros, öreg*ben is megvan.

kóró:

ujg. kuruk *üres, száraz.*

cs. kuruk *száraz.*

osz. kuru *száraz.*

korom:

osz. kurum *korom;* kurumlamak *kormolni.*

kos:

osz. koč *kos.*

cs. kočkar *kos.*

koslatni: *[sittatni.*

cs. koš *pár;* košmak *v.* košlamak *párosítani;* košlatmak *páro-*

Jegyz. Hason észjárásu az *osz.* čiftlešmek *párosúlni (állatokról)* čift = *pár* szóból.

kotú *(gödör):*

ujg. koti *lefelé, mély.*

kova *(kő):*

osz. cs. kaja *szikla.*

kovályik *(enucleat Kreszn.)* kovul:

cs. čubulmak *lehéjazni, héját levetni.*

köd:

jak. küden *köd, vékony köd.*

ködmen, ködmön:

ujg. ketim *ruha;* ketmek *ruhát felölteni.*

kög:

cs. kege *a kerék küllője.*

köldök, ködök.

cs. köndük *köldök.*

osz. köbek, göbek *köldök.*

kölyök:

osz. kelek *bizonyos újan szült állatok szörtelen állapotukban, mint macska és kutya kölyök, úgy szintén dinnye és más későbben cserhaju gyümölcsök éretlen állapota,* kel *kopasz.*

Jegyz. Az *osz. kel* = *kopasz* és a *magy. kölyök* közti viszony a *magy. keczel* = *kutyakölyök* és *cs.* kečel = *kopasz* szókban is meg van.

kölyü, kölü *(pistillum M. A.)* kölöncz *(Klotz. Ballagi):*

osz. külünk *kölyü, egy az alsó végén vastag dorong, melyet a puha föld leverésére használnak.*

költözni:

cs. köčmek *költözni;* köčer *nomád azaz költöző ember;* kötürmek *felemelni:*

Jegyz. Valamint a *magyarban* a *tábort fölszedni* szólásmód nem idegen, épen úgy az *osz.-ban urdu kaldïrmak tá-*

bort fölszedni és a *cs.-ban urdu kötermek = tábort fölemelni* eléggé használtatnak.

könnyű:

ujg. öngi *könnyű, könnyűlés, enyhülés.*

köpü *(méhkas és vaj csinálásra használt edény):*

cs. köpü *köpű.*

osz. köp *egy nagy hasu szük száju edény.*

köpülni:

cs. köpürmek *habot verni, köpülni.*

kör, körül:

jak. kürüöle *körülfogni, bekeríteni;* kürüö *bekerített hely.*

körö *(törékeny):*

cs. keürek, *osz.* gevrek *törékeny, porhanyó.*

köröm, körmölni, körmös:

ujg. tirim *(avult) és* tirmak *köröm;* tirmalamak *körmölni.*

cs. osz. tirnak *köröm;* tirmalamak *fölmászni, fölkapaszkodni.*

köszönni, köszönteni:

ujg. kesemek *és* kösemek *dicsérni, tisztelni, köszönteni;* kesenmek *dicsértetni;* keskü *dicséret tisztelkedés;* kösüš *kivánat ohajtás. (Példákat lásd. „Die Uiguren und ihre Sprachmonumente" címü munkám ujgur szótárában, az illető szók után.*

kötél kötni:

jak. kötöl *kötölék, füzér (de csak lovakra vonatkozólag)* kötöllö *lovakat összekötni.*

kövér:

cs. (azerbaižan) kök *kövér.*

köz, közé:

csuv. χoǯa, χoš *köz.*

cs. kati *közé.* *)

*) kati *ezen értelmében nem a középázsiai törökség, hanem inkább az ottani persa szójárásban mint idegen szó divik.*

kupa:

cs. kopa *ivóedény;* kopka *veder.*

osz. kupa *kupa, pohár.*

kupak *(pipa födél):*

osz. kapak *födél.*

kút:

cs. kuduk *kút.*

osz. kuju *kút.*

kutya:

cs. küčük *kis kutya, kölyök.*

küzdeni, küszködni *(Mol. Alb.):*

ujg. küčki *v.* küǯki *erőszakos, hatalmaskodó;* küčkünmek *hatalmaskodni, erőszakoskodni.*

jak. küs *erő;* küstex *erős.*

cs. küǯenmek *erejét megfeszíteni.*

osz. güč *hatalom, erő.*

L.

Láng, lángolni:

cs. jangmak *lobbanni, égni;* jangin *tűzvész, tűz.*

osz. jañgïn *tűzvész;* jañmak *égni.*

langy *(laza meleg)* langyos:

csz. ilinǯak *)

*) *Megjegyzendő, hogy az* i *csak segéd hang az* l *kiejtésére. Lásd: Bevezetés, a hangviszonyúlásról szóló czikket.*

láp *(mocsáros hely):*

cs. lapa *kása és mocsár.*

lap *(planum és pagina)* lapos:

osz. japa *lapály;* japrak *lap és lomb.*

cs. jalpak *lapályos, sík.*

legény:

osz. jegen *vőlegény;* jigit *hös, legény.*

len-ni, lesz-ek, lesz-ünk:

lan-len *és* laš-leš *azon szócska a melylyel a törökségben részint fö, részint melléknevekből visszaható igék készülnek. P. o.* zengin *gazdag,* zenginlešmek *gazdag lenni.*

lepni *(takarni)*, lepel, lepedő:

cs. japmak *takarni, betakarni;* japinmak *takarózni.*

osz. japïk *lepel, takaró.*

M.

Macska:

cs. möšük *és* mišik *macska.*

magas, magasztalni:

ujg. maku *magasság, magasztalás;* makutmak *magasztalni, magasra emelni.*

cs. maktamak *magasztalni.*

máj:

cs. bagir *(türkmen)* bajir *máj.*

mártani:

cs. malmak *mártani.*

más, másik, második:

ujg. basa *más, második, újra, megint;* basaki *más valaki.*

cs. bašak *idegen, külön.*

menni, megyek:

ujg. mengmek *menni, járni.*

cs. mangmak *menni, járni.*

menny *(ország)* mennyei, mennydörög: *[örökkévaló.*

ujg. mengi *halhatlan, örökkévaló, mennyei;* mengilik *isten az jak.* mängge *menny, nagy, múlhatlan.*

mi *(kérdő névmás, milyen, mikor, mire, merre stb.):*

csuv. miń *mi, micsoda.*

cs. ni *mi;* nidek *milyen;* ničag *mikor.*

osz. ne *mi;* nereje *merre, hová.*

mi *(személyes névmás)* mik, mink:

cs. miz *mi;* mizler *mink.*

mint *(ut, sicut, equalis):* *[-ként, -képen.*

cs. mingzemek *hasonló lenni;* mingzek *hasonló;* mingi *hasonló,*

osz. bengi, beñi, *hasonló, ként. (Régi különösen szelcsuk iratokban* gibi *helyett használtatott.)*

mogor, mogorva:

cs. mogul *és* mogol *bú, komolyság, gond. (Abulgazi után, ki* mogul, mongol *tulajdonnév jelentését* kaigu *(gond)-val magyarázza *).*

*) *Abulgazi a mogul szót a mogulok v. mongolok történeténél érinti könyvének 4-ik lapján.*

munka *(labor, aerumna):*

cs. ujg. munk, *baj nehézség, fáradság;* munkalmak *bajlódni, fáradozni;* munkluk *fáradozó, szenvedő, bajlódó.*

jak. mung *erőlködés, fáradtság.*

N.

Nép:

osz. hep *mindnyájan, mind össze. Ezen merésznek látszó hasonlatra az ujgur nyelv bírt a hol* bütün *mindnyájan, mindössze, és népet, nemzetet is jelent.*

nőni, növelni, nevelni:

cs. önmek *nőni;* öngen *felnőtt.*

Ny.

Nyak:

cs. jaka, *nyak, hátúlsó rész;* jakalik *nyakló, gallér.*

osz. jaka *gallér;* jakalamak *megfogni, nyakonfogni.*

nyál, nyálka:

cs. jelem *enyv, nyálka;* jalin *nyál (Abuska hol a* ي j *hibás pontozása folytán talin* تالين *minek egyébiránt semmi értelme nincsen, áll).*

nyalni:

jalamak *nyalni;* jalak *tál, a melyből a kutyát etetik.*

nyár, nyaralni:

ujg. jaz *tavasz;* jaj *nyár.*

cs. jaz *nyár;* jajlamak *nyaralni.*

osz. jai *és* jaz *nyár;* jailamak *nyaralni;* jailak *nyaraló.*

nyargalni, jargalni *(Mol. Alb.) (nem annyira az* equitare *mit magyarúl lóháton menni v. ülni szólásmóddal fejezünk ki, mint a lovaglás bizonyos módja, Ballagi szerint* gallopiren):

jorgalamak *poroszkálni:* jorga *poroszkáló ló.*

nyerni:

osz. jenmek *nyerni, megnyerni, meggyőzni.*

nyílni, nyilt:

jak. ile *nyílt, nyitott.*

nyirkos:

jak. nuora *soha ki nem száradó.*

nyírni:

osz. jïrtmak *lépni, hasítani.*

cs. jirtmač *hasáb, vágás.*

nyomor, nyomorék, nyomorúlt, nyomorúság:
cs. jümrü *v.* jümrülgü *rom, pusztítás;* jümrülmek *elnyomorodni, elpusztúlni.*
nyúgodni, nyúgalom:
cs. jikilmak *ledőlni, leesni. P. o.* jerge jikildi *ledőlt a földre.*
Jegyz. A szólásmód, hogy ledőlök egyet *a helyett, hogy lenyugszom, vagy lefekszem minálunk sem idegen.*
nyújtani, nyúlni:
cs. jajmak *terjeszteni, nyújtani;* jajilmak *nyúlni, kiterjeszkedni.*
nyúzni:
osz. jüzmek *nyúzni.*
nyű, nyűves:
jak. üön *nyü.*

Ó, O.

Ócsárolni, ócsárlani:
ujg. učuzlamak *megvetni;* učuz *megvetett (az* akir = *tisztelt, ellentéte).*
ocsó *(éber, Ballagi szerint)* ocsódni *vagy* ocsúdni *fölébredni):*
ujg. otuk *éber;* otukluk *éberség.*
ok:
ujg. ok *értelem, jelentés, szellemi fogalom, tartalom*
okos, okosság:
ujg. okuš *tudás, okosság, tudományosság, bölcsesség;* okušluk *tudós.*
okrándani *(megijedni, Székely szó):*
cs. ürkenmek örkenmek *megijedni, meghökkenni;* ürküntü *ijedség.*
oktatni:
ujg. okturmak *értésre adni, értetni, tanítani magyarázni.*
cs. okutmak *oktatni, tanítani.*
okúlni:
ujg. okmak *megért ni, ésszel felfogni;* okukli *értő.*
cs. okumak *érteni, megérteni, olvasni.*
ól *(disznó-ól):*
cs. oj *és* öj *sátor, lakás, gödör, völgy.*
olcsó, ócsó:
cs. učuz *olcsó.*

osz. uǯuz *olcsó.*

olló *(kecske-olló) (kecskefi, Székelyszó):*

osz. ulak *kecskefi.*

cs. olak, oglak *kecskefi.*

ólom:

osz. kalaj *ón.*

olu *(liquor. Kresz.)* olvadni:

cs. höl *nedves;* höllenmek *nedves lenni;* öl *nedves (Abuska).*

jak. ul *olvadni (schmelzen, thauen);* ular *olvasztani.*

olvasni:

csuv. vola *olvasni.*

or, orv, orozni:

osz. cs. ouri, ogri *tolvaj;* ourlamak *orozni, lopni.*

ujg. okri *titkos.*

jak. uor *lopni;* uoruja *tolvaj.*

orló (olló):

osz. orak *sarló, sajátképen vágó szerszám az* oramak = *vágni (gabonát) aratni igéből.*

orom, ormos:

ujg. ori, öri *fenn, föl;* örük *magas.*

cs. orun *emeltség, magas hely.*

jak. oroi *csúcs, hegy.*

orr:

cs. borun *orr, előfok, elörész, előtt. P. o.* men din borun *előttem;* burut *bajúsz.*

ország:

cs. urun *hely, vidék;* jurt *ország.*

jak. orun *hely (mongolúl* oron *ország, birodalom.)*

orvos:

ujg. jorkuči *álom fejtö, kuruzslya, kik még maiglan is Középázsiában bizonyos mondókák vagy más babonás móddal a betegségeket gyógyítják.*

ótni *(tejet. Székely szó.)* altatni.

ujg. otimak *aludni;* otitmak *altatni.*

Ö, Ő.

Ő, őt:

osz. o, ol *ö;* ani *öt;* olar *ők.*

öcs:

ujg. eči *v.* iči *fiatalabb nővér, húg.*

ököl, öklezni:

cs. ögül *v.* ökül *gömb, gömbölyűség;* ökülmek *gömbölyčdni;* öklege *pofonütés.*

ökör:

osz. öküz *ökör.*

csuv. vïgur *és* vugur *ökör.*

ölni, öldökölni:

os. osz. ölmek *halni;* öldürmek *ölni.*

jak. ölör *ölni;* ölörtör *életni.*

ördög:

ujg. cs. örtük *a titkos, az elrejtezett, titok;* erteng *rosz szellem (a kirgizeknél).*

öreg *(koros és nagy, öreg Duna és kis Duna):*

cs. irik *és* irek *(Abuska) nagy és öreg:* iriklik *nagyság.*

osz iri *nagy.*

jak. erge *öreg.*

őrleni:

osz. övütmek *és* öjütmek *örleni;* övünmek *és* öjünmek *örlödni.*

csuv. aver, avr *örleni.*

Jegyz. Az *osz. övütmek* nem egyéb mint a felhangu *ovmak* = *dörzsölni* szenvedő alakja alhangu kiejtésben, t. i. *ovutmak* = *szétdörzsöltetni.*

öröm:

jak. üör *örülni;* üörü *öröm;* üörd *örvendeztetni.*

cs. irim *Abulgazi szerint mulatság, vígság* Uluk toj etib *irim* kildilar = *nagy lakomát csapva mulattak, többször fordúl elö.*

örvény:

cs. irvam *örvény (Abuska);* ögürülmek *forogni, körben mozogni.*

ős, ise *(Halotti Beszéd.):*

jak. ese *atya, nagyatya.*

osz. eski *az öreg, ó.*

cs. öski *öreg, ó.*

ősz *(haj)*:

cs. öz *ősz (a színről. P. o. ősz haj. Abuska).*

ősz *(autumnus)*:

ujg. osz. gös *ősz.*

cs. közek *ősz.*

őte, óta, olta:

cs. öte *múlva, ólta. P. o.* bir uiče kündin öte = *néhány nap óta.*

özön:

cs. özgün *igen nagy, túlságos* (özgün su = *vízözön**)); ösmek *nőni;* ösken *felnőtt, nagy, magas.*

*) *Lásd* Čag. *Sprachst. 127. lapon, a hol hibás olvasásból* özgün su *helyett* nurgun su *iratott.*

P.

Para, parányi.

osz para *kis rész. P. o.* bir para adam *egynéhány ember, kis pénzdarab;* paralamak *széttépni, eltépni.*

pattanni, pattantani, pattagni:

osz. patlamak *pattantani;* patlatmak *pattantatni.*

piczi, picziny:

osz. biǰi *kicsiny és kedves dolgokról mondatik, különösen a gyermeknyelvben.*

csuv. piǰike *piczíny.*

pisz-ok, piszkos, piszkítani:

cs. pis *szenny, piszok;* pise *rüh.*

osz. pis *csúnya;* pislïk *csúnyaság, szenny.*

púp:

lásd bób.

R.

Rakni, rakódni:

osz. brakmak *letenni, egy helyre tenni, hagyni.*

rég, régen:

jak. urukku *régi idö, ezelött.*

remény:

cs. irim *képzelödés, várakozás, remény, hiedelem.*

jak. ereni *remény.*

rokon:

ujg. urukun = *rokonságban.*

cs. uruk *család, rokonság, rokon.*

S.

sajnálni:

ujg, saginmak *aggódni, búsúlni;* saginǯ *aggodalom.*

sajt:

csuv. čïgït *sajt.*

sallang:

osz. sallanmak *lelógni, lefüggni, fityegni, idestova mozogni.*

sár, sáros:

osz. čamur *sár.*

sárcsa *v.* szárcsa.

cs. sariče *egy fakó hátu és hamuszinü hasu kis ragadozó madár.*

osz. serče *v.* sirče *veréb.*

sárga, sárgúlni:

cs. sarig *sárga;* sargamak *sárgítani.*

osz. sari *sárga;* sarïrmak *sárgúlni.*

csuv. sara *sárga.*

sarló:

csuv. sorla *sarló.*

sárma *(vad hagyma):*

osz. szarmasak *foghagyma.*

saru:

cs. čaruk *saru.*

osz. čarïk *saru.*

sás:

osz. saz *sás;* sazlik *nádas.*

sátor, *sátoros hegy (Nógrádban) 1265-ik évben Jerney szerint:*

cs. čatir *sátor;* čadir = *asszonyi felöltöny;* četer *esernyö.*

osz. čadïr = *sátor* *).

*) čatir, čadir *persa eredetü szónak látszik, de nem az újabb, hanem a régi török érintkezésből fennmaradt a nyelvünkben.*

savó:

cs. savun, saun, *savó.*

sebes:

cs. čeber *gyors, fürge.*

sejteni, sajdítni:

osz. sezmek *sejteni.*

cs. sajgin *képzelet, vélemény.*

sekély, sekélyes *(vadum):*

cs. seg *sekély.*

csuv. saγal *kevés.*

sepreni, seprű:

cs. söpürmek *seperni;* söpse *seprő;* söpsük *sepredék.*

osz. süpürmek *seperni;* süpürgü *seprű;* süprüntü *sepredék.*

sereg:

ujg. cs. čerig *sereg.*

osz. čeri *sereg. P. o.* jeni čeri *az új sereg (jancsár).*

jak. seri *sereg,* serile *seregülni, háborút viselni.*

csuv. šara, šar *sereg.*

serény:

cs. šeren *serény, gyors;* šerenlik *gyorsaság.*

serke *(kárpit. Mol. Alb.):*

cs. čerge *függönyök vagy kárpitokból hamarjában készült sátor, szunyogháló.*

serke *(Nisse):*

osz. sirke *vagy* bit sirkesi *tetű serkéje, serke.*

serkenni, serkenteni:

cs. čerkenmek *gyors mozyásokat csinálni, gyors lenni;* čerkendirmek *siettetni.*

serte, sertés:

csuv. šïrt *serte.*

sietni, sietség:

jak. tietei *sietni;* tietel *sietség.*

sik *(lubricus),* sikos:

cs. šij-dam *sikos (megjegyzendő, hogy* dam *egy melléknévképző, mely másutt is mint* ildam = *gyors.*

siker, sikeres, sikerülni:

osz. cs. čikar *eredmény, jövedelem (a mi kijő).*

Jegyz. Az igető vagy a jelentőmód jelenidejének egyes harmadik személye a keleti törökségben különálló főnév

gyanánt is használtatik. P. o. *bariri keliri* = *menése, jövése,* biliring kim dir *ki az ismerösöd?* stb.

sima, simítani:

cs. šima *és* šiba *sima;* šimalamak *simítani.*

sinleni, sinlödni *(csenevészni; erőben fogyni):*

cs. sinmek *törni, veszni (elvont értelemben. P. o.* huši singan *eltört, [elveszett) az esze (Baber.)*

síp:

cs. sipuzga *síp.*

sír *(sepulcrum).*

osz. čigir, čir *barázda, verem.*

cs. siri *verem, kút.*

sívni, sikítni, sikatni, sikoltani:

ujg. sikitmak *sírni, jajgatni;* siktamak *sikatni;* sikit *sírás.*

cs. siktamak *sikítni.*

só *(sav)*, sós:

cs. šor *sós, keserüs víz;* šorak *sós föld, szikföld, pusztaság.*

sodorni:

südremek *taszítani, tolni.*

sok:

osz. čok *sok;* čokalmak *sakasodni.*

ujg. čok *hatalom, erő, nagyság.*

sor *(rend):*

ujg. süre *sor, rend.*

cs. sira *sor, rend.*

söprű *(Hefe, Satz):*

osz. šeprek *söprű.*

sör:

csuv. sira *sör.*

súrolni, súrlódni:

cs. sïrmak *törölni;* sirilmak *töröltetni.*

osz. sïrmak *karczolni, vakarni;* sïrïlmak *karczoltatni, súrlódni.*

süket, siket:

ujg. šük *hallgatag;* šük turmak *hallgatni;* šüklük *hallgatagság.*

sűrü:

cs. zirik *gyakori, sűrü;* zirikmak *megunni, megsokallani.*

csuv. sura *sűrü.*

süveg *(parasztosan* sög *Kreszn.):*

cs. seökele *a kirgiz nöknek fejdisze, sövege.*

Sz.

Szabni, szabás:

osz. sapmak *bevágni.* (*P. o.* jol sapmak *útat bevágni*; bičak sapmak *kést beverni*).

szag, szaglani:

osz. koku *szag*; koklamäk *szaglani.*

szaguldani (*M. A.*) szaguldozni (*szerteszét futkosni*):

osz. dagüldamak *szétszórni, szétválni, szétmenni, egy nagyobb csoportot kissebb falkákra osztani.*

szaj (*vékony jég, első fagy a vízen. Kriza Vadrózsák, tájszótár*), *zajlik.*

cs. sang *vékony jég, a víz színén úszó jégdarabok.*

szajkó, szajkolni:

cs. saikak *hebehurgyákat beszelő.*

osz. saïkalamak *öntudatlanúl beszélni, ábrándozni.*

szak (*rész, darab, szakasz*) szakadni, szakgatni:

ujg. čak *hasadás, szakadás* *).

cs. čakmak *szúrni, csípni*; čaknamak *zúzni, feltörni.*

*) Čak *nem persa eredetü, aminek a szótárirók mindeddig tartották, hanem azon szó csoportból, melyet az új persa az őt környező törökből kölcsönzött.*

szakál:

ujg. cs. osz. sakal *szakál*; sakallanmak *szakálosodni.*

szál (*faszál, virágszál*):

cs. tal *faszál. P. o.* bir tal agač *egy szál fa.*

jak. sala *ág.*

szál (*tutaj*):

osz. sal *tutaj.*

szalma (*népies szóma*):

cs. osz. saman *szalma.*

szám, számlálni:

cs. san *szám*; sanamak *számlálni, tisztelni* (*számba venni*).

osz. saj *szám*; sajmak *számlálni, tísztelni* (*számba venni*).

szán, szánka, szánkázni:

cs. sanak (*kirgiz* san) *szánka.*

csuv. sona *szán.*

szánni (*miserari*) szánakodni, szánalom:

cs. sanamak *kimélni*, sanaglik *kimélet, szánalom.*

szánni *(destinare)*, szándék:

cs. osz. sanmak *vélni, hinni, akarni, szándékozni;* sanu *szándek jak.* sana *szándék.*

szapora:

osz. sabuk *és* sapuk *gyors, sietős. P. o.* abuk sabuk söjler *hebehurgyázva beszél.*

szárma *(töltött káposzta)*:

osz. sarma *tekercs, egy táska nemü tészta (a* sarmak *rátekerni igéből.*

szedni, szedve *(carptim, Molnár Alb. tehát nemcsak gyüjteni, hanem* válogatni *értelmeben használt)*:

osz. sečmek *kiszedni, kiszemelni, válogatni. P. o.* sečme üzüm *válogatott szőllő.*

szegény:

ujg. čikai *szegény;* čikailik *szegénység.*

osz. zögürt *szegény.*

cs. sökül *szegény.*

szegni, szegély:

jak. seget *felhajtani egy ruhát, szegni, beszegni.*

cs. sökmek *fejteni, lehasítani, letépni.*

szél *(ventus)* szeles:

ujg. jel *szél.*

cs. jel *szél;* selig *szeles;* selin *hűs.*

osz. jel *szél,* serin *hűs.*

csuv. sil *szél.*

szél *(margo)*:

osz. jalï *part, szél. P. o.* deñiz jalïsï *tenger partja.*

szélyedni, elszélyedni:

csuv. salan *elszélyedni;* salat *elszélyeszteni, elszórni.*

szelni, szelet:

cs. čalmak *vágni, levágni, lemetszeni. P. o.* baš čalmak *fejét levágni.*

szépelegni:

cs. sipalamak *czirógatni.*

szeplő:

cs. sepke *szeplő, egyes csepp vagy folt;* sepmek *cseppegtetni.*

szer *(rend, sor, mód, így szerfölött = rendkivül, szerét tenni = módját tenni*:

ujg. süre *sor, rend.*

osz. sira *sor, rend.*

jak. serge *rend, sor.*

szeretni, szerelem:

osz. sevmek *szeretni.*

cs. söjmek *v.* sevmek *szeretni.*

szérű *v.* szérő *(azon sík hely, a hová a gabonát nyomtatásra kiterítik):*

osz. sergi *egy olyan hely, a hová az áruczikkeket eladásra kiterítik; azon szőnyeg a melyen az áruczikkek kirakatnak;* sermek *kiteríteni igéből.*

cs. sergü *sík hely v. sík tér, hová bizonyos nedves testek szárításra kiterítetnek.*

szidni, szitkozni, szitok:

cs. sökmek *és* sükmek *szidni;* söküš *szidás;* sökünč *szitok.*

osz. söjmek *és* sövmek *szidni.*

szíj:

cs. čij *egy nagyobb részt sásból készült öv, melylyel a sátrat kivülről körülövedzik, egy nagyon megtelt zsák v. árucsomag derékkötele.*

szin *(kocsiszin)* szinlő *(tector, M. A.):*

osz. sïgïn *menedekhely;* sïgïnmak *menekedni, menedékhelyet, ótalmat keresni;* sïgïnǯak *szin, eresz.*

cs. sïgnak *ótalom, menedékhely.*

szín *(color),* szün *(Göcsei Nyelvjárás):*

ujg. üng *szín.*

jak. öng *szín;* in *arczszín.*

szipni *(szopni)* szipákolni, szipka:

cs. sipkarmak *szopni;* sipka *szipóka.*

szirt *(occiput):*

cs. osz. sirt *a hátnak felső része ott, hol a nyakkal határos, egyéb testeknél pedig felső rész. P. o.* tag sirti *a hegy felső része.*

szív *(cor),* szívelni:

cs. silemek *szívelni, szeretni.*

szó, szavat, szóllani:

cs. söz *szó;* sözlemek *szóllani;* sau *beszéd, szó;* sauǯi *szószóló.*

osz. söz *szó;* söjlemek *szóllani.*

szomorú:

cs. somsur *szomorú, bús. P. o.* somsur sözi bar *búsan beszél.*

szórni:

cs. osz. sourmak *szórni (gabonát) kihinteni.*

szoros, szorulni:

cs. tar *szoros, szűk;* tarilmak *szűkülni, szorúlni. P. o.* ičim tarild *megszorúlt a belsőm.*

szöcskő, szöcske *(Heühüpfer)* szökcsélni, szöcskélni:

osz. sïčramak *ugrándozni.*

szög *(clavus)* szeg, szegezni:

ujg. čügi *szeg.*

cs. čüvi *szeg.*

osz. čivi *szeg.*

szög *(angulus)* szeg, szeglet:

cs. (kirgiz) čing *öböl, szeglet.*

szökni, szökkenni, szökölleni, szökdelni:

ujg. sekmek *szökni, odább ugrani.*

cs. sekmek *átugrani;* sikenmek *szökkenni, ugrándozni.*

osz. segirtmek *v.* sejirtmek *ugrani;* sejirim *ugrás, szökkenés.*

szunnyadni, szundikálni:

cs. süngmek *elaludni (tűzről v. csillagról).*

osz. sönmek *elaludni.*

szúnyog:

cs. sunak *darázs;* singek *légy.*

osz. sinek *légy;* sivri sinek *szunyog (hegyes légy).*

szúrni:

osz. sïzmak *szúrni (benső fájdalomról);* sïzï *szúrás.*

szuvat *(falnak felhámlott tapasza. Szék. szó.):*

cs. suvamak *falat tapasztani.*

osz. sïvamak *falat tapasztani;* sïva *fal tapasza.*

szügy, szügyes:

cs. čöge *a tevének szügye.*

szűk, szűkülni:

cs. osz. sïkï *szük, szoros;* sïklïk *szorosság, szorongatottság;* sïkïlmak *szükségben lenni, bensőleg szorongatást szenvedni (haragudni).*

szümölcs, szemölcs:

osz. sivilǰi *és* sivilǰim *szümölcs.*

szünni, szünet, szüntelen:

osz. son *vég;* sonsiz *végtelen, szüntelen;* sönmek *elaludni (tűzről, gyertyáról és csillagról).*

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-31259/fragment/page=00000074

szürni, szüredék, szűrü:

cs. osz. süzmek *szűrni;* süzük *tiszta, átszürt;* süzgeč *szűrő.*

jak. sür *fa szűrű, melylyel a vékony jeget egy a jegen vert lyukon kiveszik.*

szűz:

cs. kiiz *szűz;* kiizlik *szűzesség.*

osz. kïz *leány, szűz.*

T.

Tag *(membrum, artus):*

osz. tike *egy rész, darab. P. o.* tike tike *darabonként, egyes részekként;* tikelemek *szétdarabolni, taglalni.*

tagadni:

cs. tangmak *tagadni, megtagadni.*

tágulni, tágítani:

cs. osz. tagilmak *szétszóródni, elterjeszkedni. P. o.* šïš tagïldï *a daganat lelapúlt azaz szétterjedt, tágúlt.*

táj:

cs. (azerbaižan) tai, t a j *vidék rész. P. o.* ol tajda *ama vidéken.*

jak. doidu *táj.*

takarni:

cs. takar *lepel, takaró, zsák;* takarǯuk *kis zsák.*

osz. taghar *tarisznya.*

talabér *(praemium inventionis. Kresz.):*

jak. tolobur *talabér.*

osz. kelebir, kelepir *talált kincs.*

talaj, talajos *(helynév 1211 *) mi tán e szó régiségének elég bizonyítékául szolgálhat):*

cs. tala *és* dala *mező, föld (Boden).*

*) *Jerney. Magyar Nyelvkincsek.*

talp:

cs. tap *lábnyom.*

osz. taban *talp.*

tanács, tanácsolni, tanakodni:

osz. danïš *tanács;* danïšmak *tanácskozni.*

cs. (azerbaižan) danišmak *társalkodni.*

tántorogni:

cs. tintereklemek *tántorogni, dűledezni.*

tanú:

ujg. tanuk, tanu *taniuság, bizonyíték;* tanukmak *tanúskodni.*

cs. tanuk *tanú.*

tanúlni, tanítani:

cs. osz. tanimak *tudni, ismerni;* tanitmak *ismertetni,* tanišmak *ismerkedni.*

tapadni *), tapasztani:

osz. japïsmak *tapadni:* japïstïrmak *tapasztani, ragasztani.*

*) *A magyar* tapadni *igéhez legközelebb áll a cs. ujg.* tapmak, tapinmak = *szolgálni, tisztelni, mert ezen elvont értelmű jelentése* a hozzá ragadás tapadás *fogalmát rejti magában.*

tar *(kopasz):*

jak. taragai *kopasz.*

taraj:

osz. tarak *fésű, taraj;* daruk *és* durug *csúcs. P. o.* Dagnïñ darugï *a hegy orma.*

csuv. tereké *taraj.*

tarló *(szántóföld régi értelmében: rus Bissenorum, quod vulgo dicitur Besseneu thorlou):*

osz. tarla *szántóföld.*

cs. (kh. t.) tarik *szántóföld;* tarimak *vetni (magot);* taranǰi *föld műves.*

tarsó:

cs. tursuk *bör edény v. tömlö, melyben a kimisz (kancza tejből készült ital) tartatik.*

tartani *(durare. P. o. két napig tart)* tartozni *valamitől (sich enthalten):*

cs. tartmak *tartani, eltartani, húzni. P. o.* jillargaǰe tartadir *évekig tart;* tartinmak *tartozni, tartózkodni valamitől. P. o.* otdin tartinir *a tűztől tartózkodik.*

tátani *(szájt):*

jak. at *nyitni, tátani (szájt).*

tavasz:

cs. tomus *tavasz utója.*

távol:

cs. tav, tavoš *(türkmen* taš*) távol, messze.*

te (ten-*magad*, ten-*ként*) ti:

osz. sen *te;* siz *ti.*

teg(*-nap*):

cs. tön *tegnap*; töne kün *tegnapi nap.*

osz. düñ *teg-nap.*

Jegyz. Tön vagy *tün csagataji* nyelven *éjt* jelent, mihez a *tön* = *heri* úgy viszonyúl, mint a *szláv večer* = *est* és *včera* = *tegnap*-hoz. Furcsa csak, hogy míg a *magyar heri*-nél a *nap* szót kiteszi, és *hodie*-nél kihagyja, addig a *törökségben hodie* mindig *mu kün* vagy *bu gün, heri* pedig egyszerüen *tön* vagy *düñ* (tehát *kün* = *nap*, nélkül) szóval tétetik ki,

teke, tekerni, tekéregni:

cs. tekir *teke, kör*; tikre *v.* tegre *kör*; tekre *körül*; tekrenmek *körben mozogni*; tekirlemek *körben forogni*; tekirlek *kerék.*

osz. tekerlik *kerék.*

tekenő, teknyő, teknő:

osz. tekne *teknő.*

tele, telni, teljes, töltoni.

ujg. toluk *tele.*

cs. tolu *tele*; tolmak *telni*; toldurmak *tölteni.*

osz. dolu *tele.*

temetni:

cs. kömmek *temetni.*

osz. gömmek *temetni.*

tengely:

osz. tingil *tengely.*

cs. (kh. t.) töngül *) *tengely.*

*) *A* töngülmek = *forogni igéből, mert tudni való, hogy Középázsiában nem a kerék, hanem a tengely forog a kocsi alatt.*

tenger:

cs. tengiz *tenger.*

osz. deñiz *tenger.*

teprenkedni, töprenkedni:

cs. teprenmek *nyugtalankodni, nyugtalanságból folyvást mozogni. (És valószinüleg ez a concret értelme az abstract fogalmu magyar töprenkedni igének).*

tér, terü:

cs. tere *sik hely, völgy*; seri *és* serik *sik hely, egyenes.*

osz. dere *két hegy vagy halom közti sik föld, völgy.*

térd (*népies* tird):

cs. tiz *térd;* tiz čökmek *térdet hajtani.*

teremteni:

ujg. töretmek *teremteni;* töretkuči *teremtö isten;* töremek *világra jövni.*

cs. töretmek *készíteni, teremteni.*

osz. töremek *elöteremteni, elöjönni, semmiböl.*

elöteremteni; elöjönni semmiböl.

terülni, teríteni:

osz. sermek *teríteni;* serilmek *teríttetni.*

tetszeni *(tetik = tetszik Müncheni Codex):*

cs. tatanmak, taǯanmak *tetszést találni.*

tető, tetőzni:

cs. töpe *tető;* tepelemek *tetőzni.*

o z. tepe *tető.*

jak. töbö *csúcs, orom.*

tiló *(kender* törő *eszköz):*

csuv. tila *tiló.*

cs. tilmek *törni, darabítani;* tilim *darab.*

osz. dïlïm *darab.*

tilos, tilalom, tiltani:

ujg. titmak *tiltani, meggátolni.*

cs. tijmak *tiltani, visszatartani.*

tinó *(juvencus. M. A.):*

cs. tana *tinó.*

osz. dana *tinó.*

csuv. tina *tinó.*

tiporni. taporni *(göcsei)* taposni, tapodni:

cs. tipremek *v.* tepremek *tiporni;* tepmek *tapodni.*

osz tepmek *rugni, tánczolni.*

tojni, tojás *(partus gallinarum positiv. ovorum);* tojótik *(gallina. Mol. Alb.). Tehát nem annyira ovorum és ovum ponere határozott jelentését, mintsem inkább szülni concret fogalmát zárja magában:*

cs. togmak *szülni;* togum *vagy* toχum*) *tojás, szülés és mag.*

osz. doghmak *szülni;* doghuš *szülés.*

*) *Toχum* a szótároktól tévesen persa eredetünek tartatik. Ezt bizonyítják először a föntebbi csagataji szók, mert khinai tatárok és khokandiák *ovum*-ra *tokhum*-on kivül más

szót nem ismernek. Másodszor: hogy *toχum* vagy *toχm* a törökségben és az újpersában határozottan *magot* jelent, és hogy az újpersában a *tojás szó* mindig *toχm-i murg* = *madár v. tyúk mag*-féle körülírással fejeztetik ki. Furcsa azonban, hogy nemcsak a magyar szó *stojá* elvont értelmü, hanem a török *jumurta* v. *jumurtka* tojás sem egyéb. Ez határozott jelentésében nem más, mint *gömb* a *jumurmak* = *gömbölyödni, monyorodni* igéből, melyből lett *jumurtu* = *gömbölyödöttség, monyorodottság*, mely észjárással egészen megegyezik a régi és helyesebb magyar szó *tikmony* azaz *tik* v. *tyúk gömbe*.

tok (*theca, calix, siliqua. M. A.*):

cs. takar *v.* takao *zsák, lepel.*

tokló:

osz. tokli *hat hónapos bárány. (Bianchi).*

toll:

osz. tüj *toll, állatször;* tüjlenmek *tollat v. szört változtatni.*

cs. tüg *toll, ször.*

tolvaj:

cs. talamak *rabolni;* talak *rablás, préda.*

jak. tala *rabolni;* talï *rablás.*

tompa:

jak. tuppaχ *tompa.*

tor (*nem csupán hallotti vendégség, mint Molnár Albert mondja, hamásnemü vendégség is. P. o.* disznótor):

cs. tor lakoma.

osz. toj *vendégség, lakoma;* toj etmek *tort ülni.*

tő, töv:

cs. tüb *tő,* tag tübi *hegytöve.*

osz dib *tő.*

tökéllet, tökélletes (*perfectus*):

ujg. tökel *tökétetes;* tökellik *tökély;* tökün *egészen.*

cs. tökel *tökéletes;* tökellemek *pótolni.*

tömény (*sok és ezer* *)), töménytelen.

ujg. tömen *sok, igen sok. P. o.* tömen ming il = *igen sok, ezer év,* tömenmek *sokasodni.*

cs. tömen *sok, rakás, tizezer.*

*) *Szabó Dávid és Molnár Albert szerint.*

tömlő:

cs. čömlek *edény. A keleti töröknél egy fából készült nagy hasu vízedény, a nyugoti töröknél pedig egy alacsony széles főzőedény.*

osz. tulum *tömlő.*

tömni:

cs. kömmek *elrejteni, eltemetni;* kömük *elrejtett, elásott, eltemetett.*

tönk *(tönkre jutni, tönkre menni):*

cs. töng *fenék, alsó rész, fának töve;* töngiže *fenékig.*

Jegyz. Tönkre menni, fenékre menni, elsülyedni-féle kifejezéssel azonos.

tönkő *(stipes M. A.):*

cs. töng *törzs, egy edénynek alsó vastag része.*

töpörödni, töpöre *(ránczos ábrázatu)* töpörtő:

cs. čoporušmak *összefutni.*

tőr, török:

cs. tör *subula (Abuska);* tuzak *fogó, török.*

jak. dogur *tőr.*

törni:

osz. kïrmak *törni;* dïrïm *darab.*

törpe:

cs. čörpe *disznó és vadkan kölyke.*

törűlni, törleni:

cs. sirmak *v.* si-irmak *törűlni.*

törvény, törevény:

ujg. törü *törvény, szabály, rend, zsinórmérték.*

cs. töre *törvény.*

tőzek *marhaganéjből tüzelő):*

cs. osz. tezek *tőzek,*

tudni:

cs, tujmak *megtudni, megérteni, felfogni.*

osz. dujmak *érezni, megtudni, hallani.*

túl, túlsó:

cs türi *szemközt, túlsó rész.*

jak. tuora *át, szemközt. P. o.* suolu tuora *túl az úton.*

tulok *(juvencus):*

cs. turuk *két éves ökör* tulan *fiatal ló.*

turó, turós:

cs. turak *turó.*

turul:
cs. turgul *sólyomnak egy neme;* tnrgunk *varjú.*
tusa, tusakodni:
jak. tusun *harczolni, verekedni;* tustu *tusa.*
tusz *(hasonló megfelelő rész. Székely.):*
ujg. tuš, töš *érték, hasonló megfelelő rész.*
cs. tuš *rész. (Abuska).*
jak. tus *ellenkező, megfelelő rész.*
tutu *(síp, cső. Szabó Dávid):*
osz. düdük *síp, furulja.*
túzok:
cs. tugdak *és* tujdak *túzok.*
tükör:
csuv. tügür *és* tügürt *tükör.*
tünni:
cs. tünmek *tünni, fényleni, ragyogni;* tünlük *fény, ablak, a sátor felső nyilása. P. o.* aj tünlük *holdfény.*
osz. aj dinlik *holdfény.*
türni *(plicare, convolvere)* türközni: *[haszegélyét felgyűrni.*
cs. türmek *türni;* türlemek *felgyürkőzni. P. o.* itek türlemek *ru-*
osz. dürmek *gyürni, gyöngölni (papirt v. szönyeget).*
jak. tür *gyürni, gyöngölni.*
türni *(tolerare):*
ujg. türmek *türni, hatni-hetni.*
cs. tözmek *türni, eltürni.*
tüz:
ujg. kizi *tüz.*

Ty.

Tyúk *v.* tik:
osz. cs. tauk *v.* touk *tyúk;* erkek tauk *kakas.*

U.

Ugrani, ugratni, ugrasztani:
cs. irgamak *ugrani;* irgatmak *hirtelen fölkelteni.*
úgy *(sicut):*
cs. ok *hasonló, egyszersmind, ugyanaz;* okšamak *hasonlítani.*

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-31259/fragment/page=00000081

osz. ujmak *hasonlítani, utánozni, alkalmazkodni.*

ukkon *(pohár)* = *áldomás, ukkon pohár felmutató- áldomás ivó. 1624-ben kelt hegyaljai oklevélből*)):*

ujg. ukan *isten.*

cs. ogan *isten.*

*) *Nyelvtudományi Közlemények VII, 3-ik füz. 340. l.*

undor, undok, undorodni:

cs. (kh. t.) undor *csúnya, utálatos. P. o.* hič undor iši jok *semmi utálatos dolga nem maradt. (Lásd: Čag. Sprachst. 126. l.)*

unszolni, onszolni *(cohortari, clamore impellere. Mol. Alb.):*

cs. on *hang;* ondamak *híni.*

úr:

ujg. üri, uri *magas, előkelő. P. o.* ej uri! *előkelő! egy czím a melylyel a költő az uralkodó herczeget megszólítja (Kudatku-Bilik).*

úszni *(felszínen maradni):*

jak. usun *úszni.*

osz. jüzmek *úszni.*

cs. öze *fenn;* üzmek *úszni.*

út:

cs. öt *elhaladás, menés (Abuska*));* ötmek *elmenni, elhaladni.*

*) *A hol hibásan* ot-*nak olvastam, mert Budenz barátom* öt-*féle olvasását csak később találám helyesnek.*

utálni:

ujg. usal *rest, kedvetlen.*

cs. usal *csúnya, utálatos.*

osz. usanmak *utálni, restelni, nem szeretni.*

Ü.

Üdü, üdv, üdülni, üdíteni:

ujg. üt *orvosság;* ütemek *gyógyítani;* ütči *orvos;* etkü *jó, üdvös;* ituk *üdvös;* itki *jóságos.*

jak. ütüö *jó;* ütüör *üdülni.*

ügy, ügyekezni, igyekezni:

cs. iš *és* üs *ügy;* išlemek *dolgozni.*

ülni, ülés:

ják. olor *ülni, időzni, tartózkodni, leülni;* oloχ *üles.*

ujg. ulmak *ülni (Klapr. 26. l.)*

cs. olturmak *leülni, ülni.*

ümög, imeg, ing:

cs. küjnek, küjnük *) *ümög.*

*) Küjnek *és* küjnük *helyesebben* küjenek *szószerinti értelmében* öltözéket *jelent,* küjmek *ölteni igéből.*

üngeni *(békaként hangzani, az orrából, hangzani. Szabó Dávid):*

es. inglemek *nyöszörögni, nyögni.*

osz. iñlemek *nyöszörögni, nyögni.*

ünő:

osz. inek *tehén.*

csuv. inä *tehén.*

ürü:

es. (türkm) ürü *ürű.*

üstük:

cs. üst *fenn, felső;* üsttüg *felső haj (?).*

üszög:

cs. isik *v.* isig *meleg, hő;* isiklik *hőség.*

ütni, ütleg:

cs. (kh. t.) kütmek *ütni;* küteg, kütek *ütleg, ütes, verés.*

üz *(szag) (megüzölni a virágot. Szabó Dávid):*

cs. is *szag;* islemek *szagolni.*

jak. üs *szag, erős szag.*

üzenni, üzenet:

cs. üǯe *szó;* üǯelemek *beszélni.*

ujg. üǯi *szó.*

V.

Vágy, vágyni, vágyódni:

ujg. bak *vágy;* bakarmak *kivánni, óhajtani, akarni.*

jak. baga *vágy, kedv;* bagar *akarni, vágyni, óhajtani.*

cs. begenmek *kedvelni, tetszeni.*

osz. bejinmek *kedvelni,*

vaj:

cs. maj *vaj, zsír;* majlamak *kenni, zsírozni.*

vajnak *(válleson köpűje. Székely):*

osz. cs. ojnak *csukló, izület.*

vajni:

lásd: aj.

van, vagyon, vagyonság *(ens, essentia):*

osz. var *van;* varïm *vagyon.*

cs. bar *van;* barim *vagyon.*

vásni, vásott *(elkopott):*

cs. ašinmak *elkopni;* ašundurmak *koptatni;* ašinmiš *kopott, vá-*
vászon: *[sott.*

osz. bez *vászon.*

cs. böz *vászon.*

vég, végezni:

ujg. ing *és* eng *végső, utólsó, legfeljebb, sajátképen azon szócska, a melylyel az ujgur nyelv a harmadikfoku melléknevet képzi. P. o.* ing üstün *legmagasabb.*

vel, val:

ujg. cs. bile *vel, val. P. o.* üdi bile *idővel,* bilem, bileng, bilesi *velem, veled, vele (azerbajǯáni tájbeszédben használatos).*

osz. ile, *vel, val.*

vélni, vélekedni, vélemény:

cs. bilmek *vélni és tudni. P. o.* men šundak bilemen *én úgy vélem.*

veľő *(medulla):*

cs. jilik; *osz.* ilik *velő (Mark. medulla).*

velő *(cerebrum):*

cs. mejin; *osz.* bejin *velő.*

vén, vénűlni:

osz. bunamak *vénülni;* bunamiš *vén.*

verem:

cs. ur *verem.*

verni, verés, vereség:

osz. vurmak *verni;* vuruš *verés, harcz, verekedés.*

cs. urmak *verni;* uruš *verekedés, harcz.*

vetni:

cs. atmak *vetni, dobni;* jitmek *elveszteni.*

vezetni:

ujg. bözütmek, bösütmek *vezetni;* bösüt *vezetés;* bösütči *vezető.*

osz. jedek *és* jetek *vezeték ló;* gedek *kötél, melylyel a hajót partról vezetik.*

világ, világos, villog:

ujg. jolav, jula *fáklya, világosság;* jolakmak *villogni, fényleni.*

cs. jillamak *villogni;* jillag *fényes;* jalgamak *fényleni.*

vol, volt, vala:

cs. bolmak *lenni;* boldum *voltam.*

osz. olmak *lenni;* oldum *lettem.*

jak. buol *lenni.*

Z.

záp *(fog):*

osz. sap *töve, markolata, alsó vastag része valami testnek.*

zár, zárni:

csuv. sura *lakat.*

zord:

osz. serd, sert *zord, kemény, szigorú.*

zömök:

cs. čömük *vastag.*

ÚJABBKORI TÖRÖK-MAGYAR ÉRINTKEZÉSBŐL A MAGYAR NYELVBEN FENNMARADT SZÓK.

Magyar:	*Török:*
Aba	aba = vastag szövetü ruha.
betyár	p. bekiar = suhancz (bikiar dolog nélküli).
burnót	burun otï = orr fű (arabúl enfie = orrba való).
boncsok	bonǯuk = üveg klaris, és az avval ékített lófarkféle lobogó.
csanak (merítő edény)	čanak = fazék.
csésze	p. keesze (kasze) csésze.
csárda	p. *čardag = egy a mezőkön és pusztákon négy oszlopon álló rögtönzött sátor.
csalma	čalma = egy régi divatu turbán.
csizma	čizme
csuha	čuha, čuka: posztó ruhanem.

* čihar vagy čar dag = négy oszlop, persa szóból.

Török:	*Tatár:*
csótár	čoldar = a csótárt tartó szolga, čol = csótár és dár-tartó szókból.
csősz	čauš = őrmester, ős tiszti ráng.
csulak (füles edény)	kulak = fül.
csutora	čotra, čutora = útra használt ivóedény
dohány	duhan = füst.
dandár	p. dundar = őrcsapat.
findsa	finǯan.
galiba	kalibalïk = lárma, baj.
haramia	a. harami = rosz ember, tilosba járó.
iplik (varrás a csizma sárkán)	iplik = czérna.
iprika	a. ibrik = vizeskancsó.
iprikálni (cacare)	*ibriklemek = szügségét végezni.
kaftán (foszlány köntös neme)	kaftan = felső ruha.
kaiszi (barack)	kaisi = baraczk.
kalauz (útmutató)	kolauz, kolaguz = útmutató.
kaliba	kulibe = kunyhó.
kazán	kazan = katlan.
kemény (mag)	a. kemun = kemény (mag).
kencs (kincs	p. genč = kincs.
kerevet	kerevet-ágy.
kuncs (hely a kemencze és a fal között)	p. gunč = zug, szurdik.
kila	kile = gabona mérték.
kilim (tapes siculicus (M. A.)	kilim = szőnyeg.
kazul basa, vagy kazul	kïzïl baś = persa.
majom	majmun.
mámor	a. mahmur = részegség.
nemez	p. nemed.
pallos	pala = széleskard.
pamuk	pambuk = pamut.
papucs	p. papuč (paj puš = lábtakaró).
pemet	demet = csomó, csokor.
pite, almás pite	pite = pite, alma pitesi = almás pite.

* Az az ibriket használni, mivel a mohammedánok bizonyos alkalommal papir helyett vizet használnak.

Török:	*Magyar:*
sunda bunda	šundan bundan = innét-onnét.
szatócs	satiči = eladó, kereskedő.
szepet (béllett kosár)	sepet = kosár.
tábor.	tabur.
taliga	taliga = kis szekér.
tarhonya	tïrhana.
tőzsér	taǯir, teǯir = kereskedő.
tepsi	tepsi.
zseb	ǯeb.
zsiger	ǯiger = belek *).

*) A törököknek újabbkori nyelvében a magyarból átvett szók legismeretesbei ezek : koč = kocsi, varuš = város, hajdut = hajdu, šorompov = sorompó, kepenek = köpönyeg, hintov = hintó, kopja = kopja, sallaš = szín hajlék, és a magyar török korszakbeli történetírók által használt magyar szók, melyek azonban mainap ismeretlenek.

VÁMBÉRY ÁRMÍN.

D Fa 280

ULB Halle
001 155 350
3/1